

TRAJNO STALNI POSTAVI – KOMPARATIVNA ANALIZA STALNIH POSTAVA U HRVATSKIM MUZEJIMA

TEA RIHTAR JURIĆ

Muzejski dokumentacijski centar
trihhtar@mdc.hr

DUNJA VRANEŠEVIĆ

Muzejski dokumentacijski centar
dvranesevic@mdc.hr

UVOD

Stalni postav lice je muzeja kojim se on predstavlja javnosti i s kojim ga javnost povezuje. U širem kontekstu on je i lice nacije te prikaz baštine prostora u kojemu djeluje, našeg odnosa prema sebi, našoj prošlosti, sadašnjosti, ali i budućnosti. A opet, svaki pojedini stalni postav samo je jedan od mogućih ako znamo da je u ograničenom prostoru i trajanju moguće prikazati tek dio onoga što muzej čuva. No, kako je to Tomislav Šola lijepo izrazio, „muzeji ne postoje zbog predmeta koji su pohranjeni u njima, nego zbog koncepata koje ti predmeti pomažu prenijeti“¹.

U stručnom smislu stalni je postav „najsloženiji komunikacijski oblik muzejske prezentacije“² i stoga se smatra krunom muzejskog rada. Njegova je zadaća raznolikoj publici tijekom dužeg razdoblja jasno predstaviti sabrano znanje o baštini i zbirkama u muzeju. Zamišljen je da bude reprezentativan, izdržljiv, trajan u vremenu i prostoru, da izloži najvred-

niji izbor građe iz muzejskog fundusa i najvažnija saznanja stečena njegovom stručnom obradom. Ipak, unatoč toj težnji za sveobuhvatnošću i otpornošću, stalni postavi nisu imuni na zub vremena. Uz zastarijevanje muzeografske opreme dolazi i do zastarijevanja izloženih saznanja i ideja te poruka koje se stalnim postavom žele prenijeti.³ Izazovi s kojima se muzeji danas, više nego ikada prije, suočavaju u svojim stalnim postavima jesu kako u vremenu brzih društvenih, kulturno-povijesnih i tehnoloških promjena biti (dugoročno) održiv i relevantan, privući i zadržati pozornost različitih skupina posjetitelja, potaknuti ih da iznova dođu u posjet, prodube svoju spoznaju i obogate svoje iskustvo. Suvremena muzeologija traži inkluzivne muzeje koji nisu samo pristupačni i angažiraju, već koji povrh svega sudjeluju.⁴

Humanističke težnje svrhovitosti muzeja potrebne su kao idealni prikaz onoga što bi muzej i njegov postav trebali biti, ali njihova materijalizacija i ono što joj prethodi često leže na suprotnom kraju klatna, opterećenom konkretnim zadaćama, rokovima, izdancima i stvarnim preprekama u izvedbi. Riječ je o stvarnosnom elementu koji ne treba podcijeniti ni zanemariti. U utvrđivanju raznih oblika aktualnih problema zasigurno mogu pomoći statistička istraživanja na većem uzorku koja bi poslužila kao svojevrсни orijentir u rješavanju sadašnjih, kao i budućih izazova u muzejskoj zajednici.

Muzejski dokumentacijski centar (MDC) prethodno je takvo anketno istraživanje proveo krajem 1989. godine, kada se nastojalo provjeriti stanje i postojanje novih muzeja i galerija, kao i novih stalnih postava u postojećim muzejima i zbirkama na području Jugoslavije od 1985. do 1989.

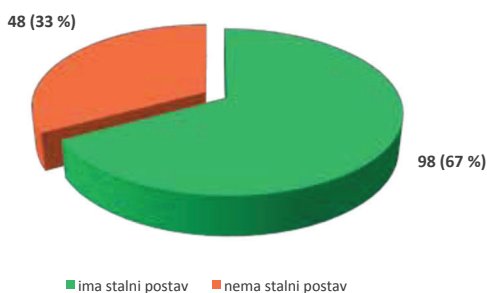
godine. U upitniku su se tada tražili opći podatci o muzeju (naziv, vrsta, godina osnutka, trajanje postava, realizacija) te tehnički (namjena i starost zgrade, adaptacije, površina, arhitektonski projekt, projekti rasvjete i osiguranja, sustav zaštite, oprema) i muzeološki podatci o novome stalnom postavu (sadržaj, autori koncepcije i likovnog projekta, koncept, kompozicija, broj predmeta, muzeografska pomagala, vodiči i dr.).⁵ Rezultati ovog istraživanja nisu bili povoljni ni za tada nove (!) muzeje i postave: „Model, oblikovan prema većinskim odgovorima iz ankete, muzeja/galerije bi bio: smješten je u zgradu neodređene namjene, minimalno adaptiran i dotjeran, male površine stalnog postava i prostora za povremene izložbe.“⁶ Polazeći od pretpostavke da su zaključci iz provedenog istraživanja i danas jednako važeći, nakon više od trideset godina, te oslanjajući se i na nalaze iz nedavnih MDC-ovih istraživanja o drugim aspektima muzejskog rada koji su se nužno doticali i prostora za izlaganje,⁷ pokazalo se potrebnim provesti novo istraživanje o stalnim postavama među hrvatskim muzejima kako bi se na osnovi kvantitativnih i kvalitativnih podataka spoznale glavne značajke današnjih stalnih postava te upozorilo na slaba mjesta na kojima se još treba i može poraditi, posebice u ovome prijelomnom razdoblju kada mnogi muzeji zatvoreni na duže vrijeme čekaju obnovu nakon potresa, a s njom i nove postave koje će tek početi promišljati. Stoga svrha ovoga novog istraživanja koje je rađeno u Muzejskome dokumentacijskom centru nije puko prikupljanje podataka, već su rezultati zamišljeni kao moguća podloga za buduća promišljanja i koncepcije postava, kao iskustvo na temelju kojega se mogu donositi upućenije odluke.

ISTRAŽIVANJE O STALNIM POSTAVIMA

Istraživanje o stalnim postavama u hrvatskim muzejima provedeno je u svibnju 2022. godine. U alatu Google Forms izrađen je upitnik koji je poslan na elektroničke adrese 165 muzeja, koliko ih je tada bilo u Upisniku javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj,⁸ evidenciji zakonski osnovanih muzeja koja se od 2019. godine vodi u MDC-u. Tijekom obrade podataka pristigli su odgovori od 119 muzeja te su prvi, skraćeni rezultati bili predstavljeni u povodu Međunarodnog dana muzeja.⁹ Budući da su nakon isteka roka za sudjelovanje još dva muzeja poslala ispunjene upitnike, analizom će se u ovom radu obuhvatiti i njihovi odgovori. U istraživanju je tako u konačnici sudjelovao 121 muzej iz Upisnika, što je odaziv od 73 %. Muzejima koji imaju podružnice ili prostore za stalne postave na više lokacija rečeno je da za svaki prostor ispune poseban upitnik kako bi rezultati bili što točniji. Tako je od 121 muzeja pristiglo ukupno 146 upitnika za isto toliko podružnica/lokacija.¹⁰

POSTOJANJE STALNOG POSTAVA

Upitnik se sastojao od devetnaest pitanja otvorenoga i zatvorenog tipa (prilog 1). Na početku se pitalo o trenutačnom postojanju stalnog postava u muzeju i koji su razlozi ako postava nema. Od 146 lokacija muzeja koji su sudjelovali u istraživanju stalni postavi dojavljani su za njih 98 (67 %).¹¹ Ujedno to znači da na trećini lokacija (njih 48 ili 33 %), u trenutku provedbe istraživanja, nije bilo stalnog postava (prikaz 1).¹²

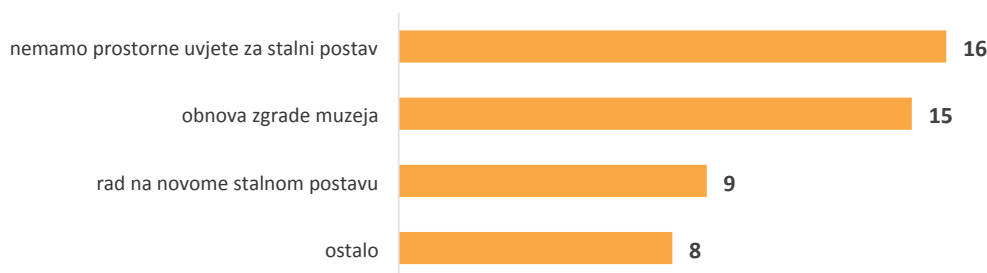
Grafički prikaz 1. Postotak otvorenih stalnih postava među ispitanim muzejima

Kao razlog trenutnog nepostojanja stalnog postava muzeji su među ponuđenim odgovorima najčešće odabirali *nedostatak prostornih uvjeta za stalni postav* (kod 16 muzeja ili 33 %). Na drugome mjestu našla se *obnova zgrade muzeja* s 15 odgovora (31 %), što podrazumijeva i privremenu zatvorenost muzeja za posjetitelje, a zatim *rad na novome stalnom postavu* (devet odgovora ili 19 %) (prikaz 2). Muzeji su pod *ostalo* mogli dodati i one razloge koji nisu bili ponuđeni – tako su neki od njih istaknuli nedostatak financijskih sredstava, zatim neriješene imovinsko-pravne odnose te manjak stručnog kadra, a bilo je i onih koji su naveli da su maknuli stalni postav kako bi oslobodili prostor za izlaganje povremenih izložbi.

Zanimljivo je primijetiti kako je dio muzeja istaknuo da ne samo da trenutčno nemaju stalni postav nego ga nikada nisu

ni imali, iako nije riječ isključivo o onim muzejima koji su se nedavno osnovali.¹³ Pa ipak, zakonodavni okvir za muzejsku djelatnost, u još uvijek važećem *Pravilniku o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad, te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije* iz 2006. godine, nalaže obvezu postojanja stalnog postava: „Muzej je obavezan imati stalni postav (stalnu izložbu), osim ako zbog osjetljivosti građe to nije dopušteno.“¹⁴

Ovdje treba dodati i kako je nekolicina muzeja u odgovorima naglasila da nema stalni postav, već stalnu ili trajnu izložbu (koje traju i više od desetljeća), po čemu se zaključuje da se sintagme *stalni postav* i *stalna izložba* u muzejskoj zajednici ne doživljavaju kao istoznačnice. Belcher za stalne postave navodi da traju obično oko deset godina, a sve kraće od toga pretpostavljalo bi povremene izložbe. Među povremenim izložbama, uz kratkoročne i srednjoročne, razlikuje i *dugoročne*, koje „privremeno“ popunjavaju prostor dok se radi na daljnjem razvoju planova, no često nehotice poprime neograničeno trajanje zbog nedostatka sredstava i ulaganja.¹⁵ U tom smislu razlika se vjerojatno može utvrditi na temelju složenosti interpretacije građe, uvjeta izlaganja, kao i (ne)prolaska kroz postupak odobrenja

Grafički prikaz 2. Razlozi nepostojanja stalnih postava u muzejima

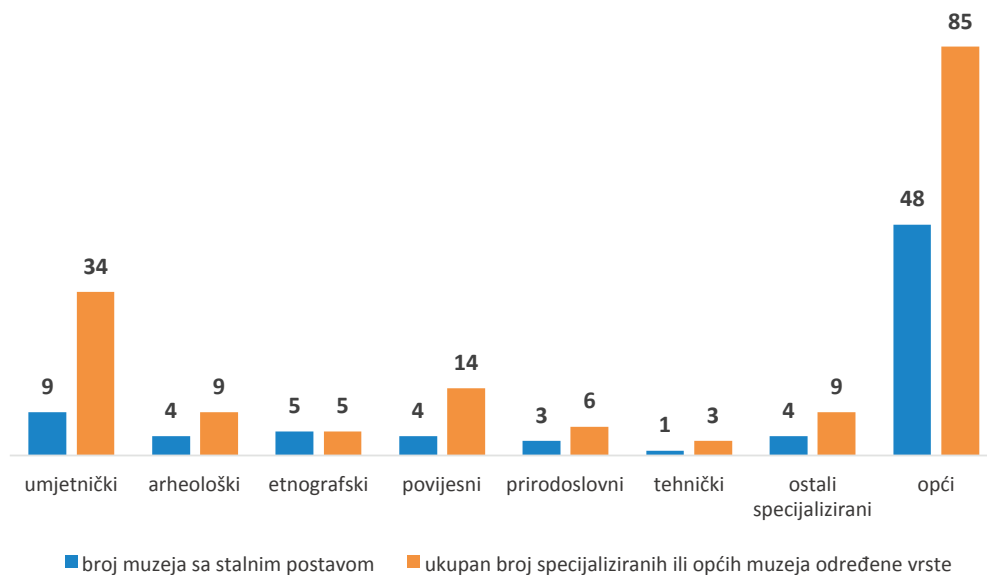
muzeološke koncepcije¹⁶ koji provodi Hrvatsko muzejsko vijeće. S druge strane, u nekim muzejima postavljeni su stalni postavi koji se ponašaju kao duže izložbe, odnosno muzeji ih izmjenjuju, primjerice jednom godišnje, zbog ograničavajućeg prostora i stvaranja prilike za izlaganje većeg dijela fundusa.

Iz tih se primjera iščitava potreba za usklađivanjem nazivlja u muzeološkoj teoriji i praksi. Nažalost, u *Zakonu o muzejima* ne daje se definicija stalnog postava niti kako bi on trebao izgledati, čak se kao pojam izričito ni ne spominje, već se samo navodi da „muzej organizira stalne i povremene izložbe“¹⁷, dok se u spomenutom navodu iz *Pravilnika* pojmu stalnog postava u zagradi pridružuje stalna izložba kao drugi, različit pojam, iako u daljnjem spominjanju stalna izložba gotovo posve istiskuje stalni postav, a kao jedini uvjet stoji da

stalni postav muzeja „mora biti otvoren za posjetitelje najmanje tisuću sati godišnje“¹⁸.

VRSTA MUZEJA SA STALNIM POSTAVIMA

Za potrebe ovog članka istraživanje o stalnim postavima prošireno je podacima iz Registra muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj koji se vodi u MDC-u, a koji govore o vrsti, teritorijalnoj rasprostranjenosti i osnivačima muzeja koji su sudjelovali u istraživanju.¹⁹ S obzirom na tip i vrstu, od 78 administrativnih muzeja, koji su u upitniku odgovorili da imaju stalne postave na ukupno 98 lokacija, 48 ih je općih, a 30 specijaliziranih. Od specijaliziranih muzeja najviše stalnih postava imaju umjetnički muzeji (koji su ujedno i najčešća vrsta specijaliziranih muzeja)²⁰, točnije njih devet (12 %). Slijede etnografski muzeji s

Grafički prikaz 3. Usporedba broja specijaliziranih i općih muzeja sa stalnim postavom iz istraživanja i ukupnog broja specijaliziranih i općih muzeja. Izvor podataka: Muzejski dokumentacijski centar, „Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj“, <https://upisnik.mdc.hr/> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

pet stalnih postava (6 %), arheološki, povijesni i ostali specijalizirani svaki s četiri (5 %), prirodoslovni s tri (4 %) te tehnički s jednim stalnim postavom (1 % ispitanih). Ako se promatra udio otvorenih stalnih postava ispitanih muzeja unutar iste vrste specijaliziranih muzeja (npr. koliko arheoloških muzeja iz upitnika ima stalni postav u odnosu na ukupan broj arheoloških muzeja u Hrvatskoj), podatci su sljedeći: umjetničkih je muzeja koji su zastupljeni sa stalnim postavom 26 % (devet od 34), arheoloških 44 % (četiri od devet), etnografskih 100 % (pet od pet), povijesnih 29 % (četiri od 14), prirodoslovnih 50 % (tri od šest), tehničkih 33 % (jedan od tri) te ostalih 44 % (četiri od devet) (prikaz 3). Od općih muzeja stalne postave ima 56 % (48 od 85).

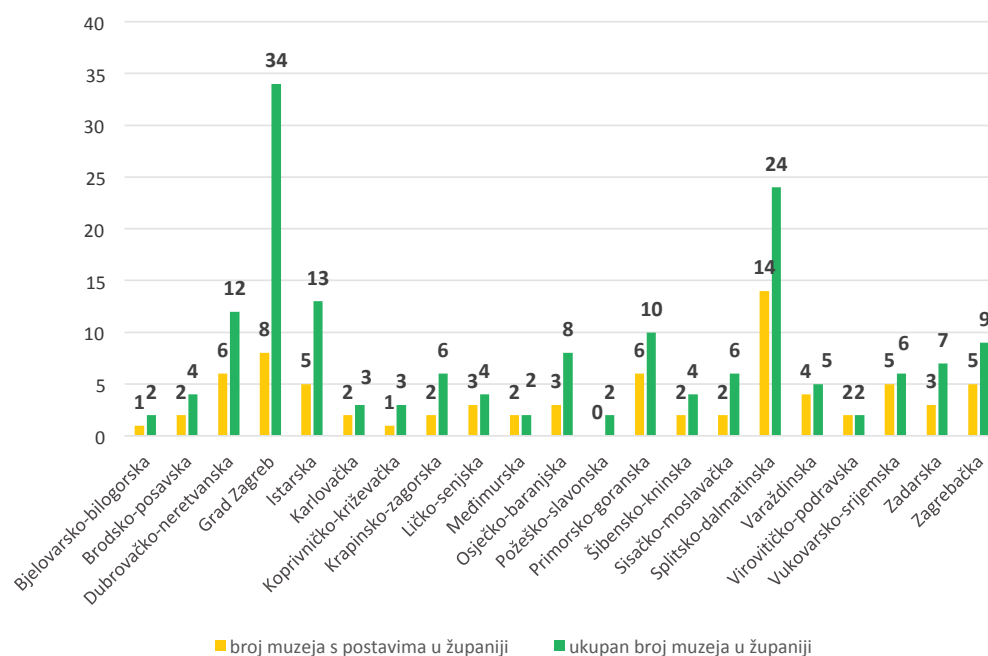
TERITORIJALNA RASPROSTRANJENOST

Prema teritorijalnoj rasprostranjenosti najveći broj ispitanih muzeja koji imaju otvoreni stalni postav nalazi se u Splitsko-dalmatinskoj županiji – 14 muzeja. U Gradu Zagrebu je osam muzeja, po šest ih se nalazi u Dubrovačko-neretvanskoj i Primorsko-goranskoj županiji, za njima slijede Istarska, Vukovarsko-srijemska i Zagrebačka županija svaka s pet muzeja, Varaždinska s četiri, a potom Ličko-senjska, Osječko-baranjska i Zadarska županija svaka s tri muzeja. Po dva muzeja sa stalnim postavima nalaze se u sedam županija – Brodsko-posavskoj, Karlovačkoj, Krapinsko-zagorskoj, Međimurskoj, Sisačko-moslavačkoj, Šibensko-kninskoj i Virovitičko-podravskoj županiji. Po jedan ispitan muzej sa stalnim postavom imaju Bjelovarsko-bilogorska i Koprivničko-križevačka županija, a jedino u

Požeško-slavonskoj županiji trenutačno nema stalnih postava.

U prikazu 4 napravljena je usporedba ukupnog broja muzeja u pojedinoj županiji i broja muzeja koji su u upitniku odgovorili da imaju stalni postav. Na prvi pogled ističu se Grad Zagreb i Splitsko-dalmatinska županija s najvećim brojem muzeja, koje ipak ne prati i jednak broj stalnih postava. U Gradu Zagrebu osam muzeja sa stalnim postavama čini tek 24 % od ukupnog broja zagrebačkih muzeja iz Upisnika (34²¹), a tom su nedostatku postava velik razlog i posljedice zagrebačkog potresa 2020. godine koji je mnoge od njih zatvorio. U Splitsko-dalmatinskoj županiji 14 muzeja sa stalnim postavama čini 58 % od ukupnog broja muzeja (24) u toj županiji. Opći prosjek stalnih postava po županijama je 53 %, što znači da tek nešto više od polovice muzeja iz istraživanja ima stalni postav.

Prema ispitanim muzejima županije u kojima svi muzeji iz Upisnika imaju stalne postave su Međimurska i Virovitičko-podravsko županija, svaka s dva muzeja. Za njima s udjelom od 83 % slijedi Vukovarsko-srijemska županija (od ukupno šest muzeja pet ih ima postave), zatim Varaždinska s 80 % (četiri od pet) te Ličko-senjska županija sa 75 % (tri od četiri). Šezdeset posto postava ima Primorsko-goranska županija (sa šest od deset muzeja), a 66 % muzeja sa stalnim postavama zastupljeno je u Karlovačkoj županiji. Slijedi već spomenuta Splitsko-dalmatinska s 58 % (14 od 24), 56 % ima Zagrebačka županija (s pet od devet muzeja), a polovicu (50 %) imaju četiri županije: Bjelovarsko-bilogorska (jedan od dva muzeja iz Upisnika²²), Brodsko-posavska (dva od četiri), Dubrovačko-neretvanska (šest od 12) i Šibensko-kninska (dva od četiri).

Grafički prikaz 4. Usporedba ukupnog broja muzeja s brojem ispitanih muzeja sa stalnim postavom po županijama. Izvor podataka: Registar muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj, Muzejski dokumentacijski centar, <https://mdc.hr/hr/muzeji/online-registar/> (pristupljeno 6. listopada 2022.).

Manje od polovice od ukupnog broja muzeja po županiji imaju Zadarska (tri od sedam ili 43 %), Osječko-baranjska (tri od osam ili 38 %), Krapinsko-zagorska i Sisačko-moslavačka (svaka s dva muzeja od ukupno šest po županiji, odnosno s udjelom od 33 %), Koprivničko-križevačka (jedan muzej od ukupno tri ili 33 %), Istarska (pet od 13 ili 38 %) i Grad Zagreb (osam od 34 ili 24 %). Od dva muzeja upisana u Upisnik iz Požeško-slavonske županije trenutačno ni u jednome nema stalnog postava (Gradski muzej Požega obnavlja se i priprema novi stalni postav).²³

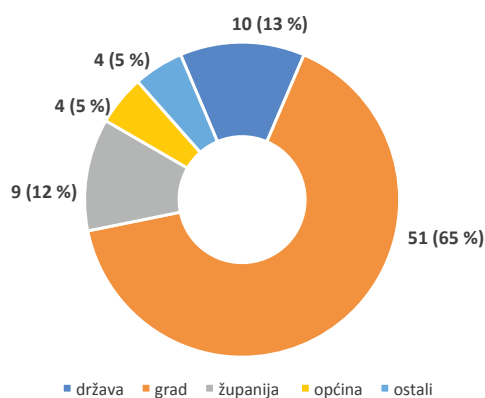
OSNIVAČI MUZEJA SA STALNIM POSTAVIMA

Osnivači muzeja kao donositelji odluka o njihovu djelovanju i financiranju (koje uz

održavanje podrazumijeva i ulaganje u poboljšanje muzeja) ključni su sudionici u svim pitanjima važnima za muzej, pa tako i u onima koja se odnose na važna ulaganja poput stalnih postava.

Podjela ispitanih muzeja sa stalnim postavom po osnivaču iz Registra (prikaz 5) pokazuje da su im najčešći osnivači gradovi (za 51 muzej s postavom ili 65 %), što upućuje na proporcionalnost s brojem gradova kao najčešćih osnivača²⁴ u ukupnom broju muzeja u Hrvatskoj. S gotovo četiri petine manje muzeja sa stalnim postavama (deset ili 13 %) slijedi država kao osnivač. Županije su osnovale devet ispitanih muzeja sa stalnim postavama, što iznosi 12 % udjela. Slijede općine koje su kao osnivači zastupljene s 5 % (četiri muzeja). Ostale osnivače (pravne osobe,

udruge/društva i pučko otvoreno učilište) imaju četiri muzeja (5 % ispitanih).

Grafički prikaz 5. Podjela ispitanih muzeja sa stalnim postavom prema osnivačima. Izvor podataka: Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj, listopad 2022.

ULAGANJE U STALNE POSTAVE

Kada je riječ o ulaganju, Ministarstvo kulture i medija jedan je od glavnih ulagača u programe kulturnih ustanova, a time i u programe muzejske djelatnosti u Hrvatskoj, stoga su za potrebe ovog istraživanja analizirana i sredstva koja je Ministarstvo dodijelilo za izradu stalnih postava muzeja. Ulaganja Ministarstva u stalne postave pripadaju programima investicijske potpore, odnosno gradnje, rekonstrukcije i opremanja kulturne infrastrukture, a prema dostupnim podacima iz objavljenih odobrenih programa od 2011. do 2021. godine iznosila su najmanje 77.547.640,00 kn (tablica 1). Riječ je o iznosu koji čini 25 % od ukupnih infrastrukturnih ulaganja u muzejske ustanove u tom razdoblju (311.740.655,00 kn), a dobiven je izdvajanjem investicijskih potpora po godinama u čijem se nazivu izričito navodila neka od faza izrade stalnog postava muzeja iz Upisnika. Pritom treba

napomenuti da prema novoj praksi Ministarstva kulture i medija koja je uvedena 2018. godine (s primjenom od 2019.),²⁵ a odnosi se na muzeje kojima je Ministarstvo osnivač, u izvještajima o odobrenim programima od 2019. do 2021. godine ne navode se poimence programi koji su obuhvaćeni investicijskom potporom, već samo ukupni iznosi po ustanovama, zbog čega za te muzeje nije bilo moguće izdvojiti programe stalnih postava, te se pretpostavlja da je u tim godinama bilo još odobrenih sredstava za njihovu izradu i opremu, ali ona nisu posebno istaknuta. U investicijskoj potpori za cijeli sektor kulturnih ustanova (arhive, knjižnice, muzeje) u navedenom razdoblju (2011. – 2021.) udio za stalne postave iznosio je 11 %. U 2011. godini od većih iznosa za izvedbu stalnog postava Arheološkomu muzeju Zadar odobreno je 1,5 milijuna kuna, a Muzeju grada Šibenika osamsto tisuća. Za 2013. godinu Gradu Metkoviću za postav Prirodoslovnog muzeja Metković odobreno je milijun kuna, a iste je godine Gradskomu muzeju Vukovar za jednu etapu ostvarenja stalnog postava u dvorcu Eltz dodijeljeno malo više od tri milijuna kuna. Znatno povećanje ulaganja u stalne postave uočljivo je 2014. i 2015. godine tijekom kojih su među većim ulaganjima bili postavi Muzeja Apoksiomena (1,8 milijuna 2014. te dva milijuna kuna 2015. godine), Gradskog muzeja Vukovar (8,5 milijuna u 2014.), Muzeja vučedolske kulture (osam milijuna 2014. i 9,8 milijuna 2015.), Prirodoslovnog muzeja Metković (1,5 milijuna 2014. i 1,6 milijuna 2015.), Kninskog muzeja (3,8 milijuna kuna 2015.) i Muzeja Sinjske alke (12 milijuna kuna 2015.). Godine 2018. od većih ulaganja u stalne postave može se istaknuti Arheološki muzej Osijek s milijun kuna

za postav antike te Muzej grada Šibenika s osamsto tisuća kuna kao i 2011. godine. Pregledom odobrenih sredstava vidljivo je da su muzejima potrebna ulaganja tijekom više godina kako bi ostvarili stalni postav, što se vidi i u 2019. godini kada je Gradski muzej Drniš dobio milijun kuna za šestu fazu radova, a Muzej Brodskog Posavlja 1,5 milijuna kuna za četvrtu fazu radova. Iste je godine dodijeljeno i milijun kuna za novi stalni postav Muzeja Cetinske krajine – Sinj. Od dostupnih podataka u 2020. godini pojedinačni iznosi nisu premašivali pola milijuna kuna, a najveći su dodijeljeni za postav Gradskog muzeja Drniš (500 000 kuna) i završnu fazu postava Etnografskog muzeja Istre (350 000 kuna), kao i za proširivanje postava Muzeja Međimurja Čakovec (200 000 kuna). Godina 2021. ne donosi neke veće iznose (pri čemu treba imati na umu neizvjesno razdoblje pandemije u kojemu ulaganja nisu visoko na popisu prioriteta, kao i drukčiju raspodjelu izvora sredstava zbog poslijepotresne obnove čije je financiranje planirano većinom iz strukturnih fondova Europske unije), a među istaknutim iznosima ponovno su Gradski muzej Drniš s milijun kuna za osmu fazu radova, Muzej grada Šibenika s pola milijuna kuna te novi postav Muzejske zbirke Kastavštine (podružnice Pomorskoga i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka) s tristo tisuća kuna.

Sredstva namijenjena stalnim postavima dodjeljivana su za pripremne radove, izvedbu i dovršetak stalnog postava, uređenje prostora i nabavu opreme, obnovu postava, izradu dokumentacije za stalni postav te zamjenu informatičke opreme u postavu.

Tablica 1. Iznosi odobrenih programa investicijske potpore Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske od 2011. do 2021. godine (u kunama)

Godina	Sve ustanove	Muzejske ustanove	Stalni postavi muzeja iz Upisnika
2011. ²⁶	52.035.400,00	19.632.000,00	3.080.000,00
2012. ²⁷	51.379.500,00	15.729.000,00	1.580.000,00
2013. ²⁸	41.132.500,00	14.558.000,00	4.985.000,00
2014. ²⁹	53.300.000,00	29.955.000,00	22.300.000,00
2015. ³⁰	80.652.640,00	45.090.140,00	30.452.640,00
2016. ³¹	63.103.000,00	23.785.000,00	2.420.000,00
2017. ³²	67.451.100,00	22.767.000,00	2.500.000,00
2018. ³³	87.979.222,00	48.810.000,00	2.800.000,00
2019. ³⁴	78.100.483,00	36.874.391,00	4.485.000,00*
2020. ³⁵	70.353.085,00	30.024.181,00	1.095.000,00*
2021. ³⁶	61.068.307,00	24.515.943,00	1.850.000,00*
Ukupno	706.555.237,00	311.740.655,00	77.547.640,00*

* Stalni postavi nisu izdvojeni kao zasebna stavka u dokumentima o odobrenim programima od 2019. do 2021. godine, zbog čega nije bilo moguće utvrditi točan iznos investicijske potpore za stalne postave muzeja iz Upisnika u navedenom razdoblju.

Treba imati na umu da se navedeno financiranje odnosi isključivo na sredstva koja je osiguralo Ministarstvo kulture i medija, a u navedenom razdoblju zasigurno se za stalne postave koristilo i sredstvima osiguranima zahvaljujući europskim fondovima, kao i onima drugih osnivača (najčešće županija, gradova, općina). Primjerice, 2021. godine otvoreni su Muzej nematerijalne baštine *Riznica Međimurja Čakovec*³⁷ (dio Muzeja Međimurja Čakovec) i Arheološki park *Iovia*³⁸ (pod Muzejom grada Ludbrega) koji su sufinancirani sredstvima iz Europskog fonda za regionalni razvoj, u sklopu Operativnog programa *Konkurentnost i kohezija*. Promatrajući iznose sredstava za projekte stalnih postava prethodnih godina, treba

uzeti u obzir komentar³⁹ Tehničkog muzeja *Nikola Tesla* koji navodi da „većina relevantnih promjena stalnog postava iziskuje veća financijska sredstva koja su posljednjih godina dostupna gotovo isključivo iz EU fondova“, stoga se treba zaključiti da će se u planiranje stalnih postava i njihovih preinaka neizostavno morati uvrstiti i ovaj izvor sredstava.

STAROST POSTAVA

Osnovno je polazište stalnih postava da budu vremenski otporni, odnosno da mogu biti jednako aktualni tijekom dužeg razdoblja.⁴⁰ Dok se u literaturi za njihovo očekivano trajanje navodi deset do petnaest godina,⁴¹ u praksi stalni postavi godinama, pa i desetljećima stoje nepromijenjeni, a time i neprilagođeni novim generacijama posjetitelja. Pitanjem iz upitnika o tome kada je otprilike bio otvoren trenutačni stalni postav htjelo se utvrditi njihovu starost i trajanje, odnosno čestoću izmjene stalnih postava.

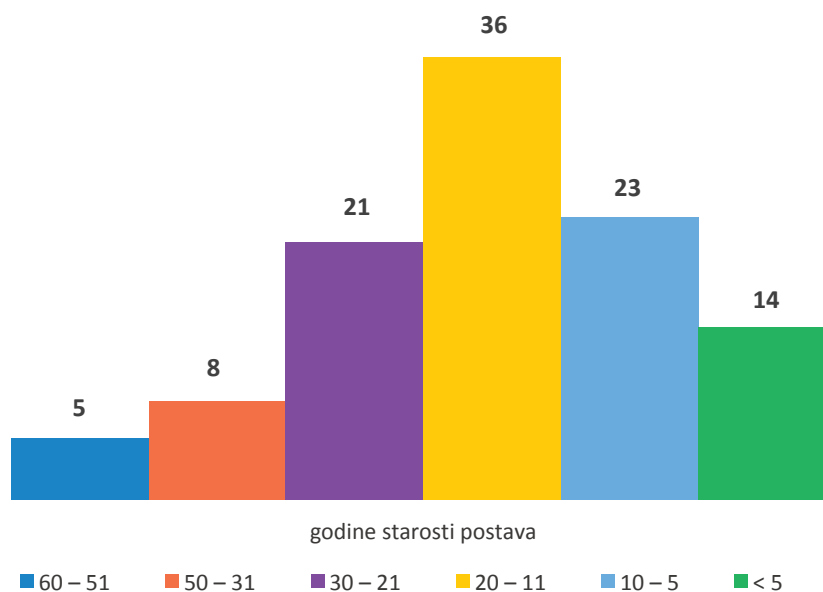
S obzirom na posebnu situaciju muzeja oštećenih u zagrebačkome i petrinjskom potresu 2020. godine, odlučeno je da će se istraživanjem obuhvatiti i stalni postavi koji su u trenutku potresa postojali u muzejskim prostorima, ali su u međuvremenu zbog konstrukcijskih obnova muzejskih zgrada iz njih uklonjeni.⁴² Budući da bi bez potresa spomenuti postavi i dalje bili izloženi, odnosno odluka o njihovom uklanjanju uzrokovana je izvanjskim čimbenikom ili višom silom, a ne sustavnim planom muzeja, podatci o njima uključeni su u analizu upravo kako bi se dobila potpunija slika stanja na onim dijelovima gdje ih je bilo moguće i smisljeno uključiti, posebice jer je među njima riječ i o nekim većim zagrebačkim

muzejima s tradicijom (dugotrajnih) stalnih postava.⁴³ Važeći prijepotresni podatci o deset uklonjenih stalnih postava oštećenih muzeja iz Zagreba i Siska koji su se odazvali na anketno istraživanje stoga su uvršteni u analizu odgovora na ostala pitanja iz upitnika te s preostalih 98 postojećih postava čine ukupno 108 analiziranih stalnih postava.

Od ukupno 107 zaprimljenih odgovora⁴⁴ na ovo pitanje najviše stalnih postava – trećina (36 ili 33 %) – staro je od jednog do dva desetljeća, dok je 21 postav (20 %) bio otvoren prije dva do tri desetljeća. Čak osam postava staro je od trideset do pedeset godina (7 %), a pet stalnih postava u muzejima nije se iz temelja promijenilo i više od pola stoljeća (5 %). No, treba primijetiti da, unatoč tmurnim pokazateljima, ipak postoje i svjetliji primjeri – petina ili 23 stalna postava (21 %) nešto su novija, otvorena u zadnjih pet do deset godina,⁴⁵ dok ih je 14 (13 %) i mlađe od pet godina (prikaz 6). Među najnovijim je stalnim postavama najviše njih otvoreno 2021. godine, ukupno šest. Primjerice, novi stalni postav Muzeja Cetinske krajine – Sinj otvoren je nakon tri i pol godine obnove muzejske zgrade u okviru projekta *Sinj u sridu*, sufinanciranoga sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj.⁴⁶ Iste godine obnovljena je palača Ismaeli Gabrielis u kojoj je Gradski muzej Korčula predstavio novi postav, što je također financirano iz fondova EU-a,⁴⁷ kao i već spomenuti Arheološki park *Iovia* kao novi postav i podružnica Muzeja grada Ludbrega, a Prirodoslovni muzej Rijeka otvorio je postav *Divljina s pogledom na more* na izmještenoj lokaciji u Kaštelu Zrinskih⁴⁸ u Brodu na Kupi. Godine 2019. Gradski muzej Virovitica dobio je novi stalni postav,⁴⁹ iste godine

otvorena je i Muzejska zavičajna zbirka Grada Novske, a godinu dana poslije otvorila su se dva nova postava u Rijeci – onaj Muzeja grada Rijeke u tzv. palači šećera⁵⁰ te postav JGL Muzeja farmacije, novog muzeja kojemu je osnivač Jadran – Galenski laboratorij d.d.⁵¹ Od muzeja koji su sudjelovali u istraživanju posljednji je otvorio cjeloviti novi stalni postav Etnografski muzej Istre u Pazinu⁵² u prvoj polovici 2022. godine.⁵³

profil stručnjaka iz muzeja koji sudjeluje u izradi koncepcije (u 76 postava ili 70 %). Slijede vanjski suradnici (65 ili 60 %), među kojima su zanimanja kao što su dizajner, arhitekt, konzervator, akademski stručnjaci i dr., dakle stručnjaci koji svojim posebnim znanjima i vještinama te interdisciplinarnim pristupom mogu pridonijeti boljoj koncepciji u promišljanju prostora, zaštite građe, ali i sadržaja postava dok je još u fazi razvoja. Njima su pribrojeni i drugi vanjski suradnici koje su muzeji sami dodali, a riječ je o aka-

Grafički prikaz 6. Broj stalnih postava s obzirom na njihovu starost

IZRADA KONCEPTA

Na pitanje tko su sve autori koncepcije stalnog postava ponuđeni su bili odgovori: *ravnatelj, kustos, muzejski pedagog, dokumentarist, vanjski suradnik, stručni muzejski djelatnik iz drugog muzeja te ostalo* (prikaz 7). Muzeji su pritom mogli odabrati više odgovora. Rezultati su potvrdili da su kustosi prirodno najčešći

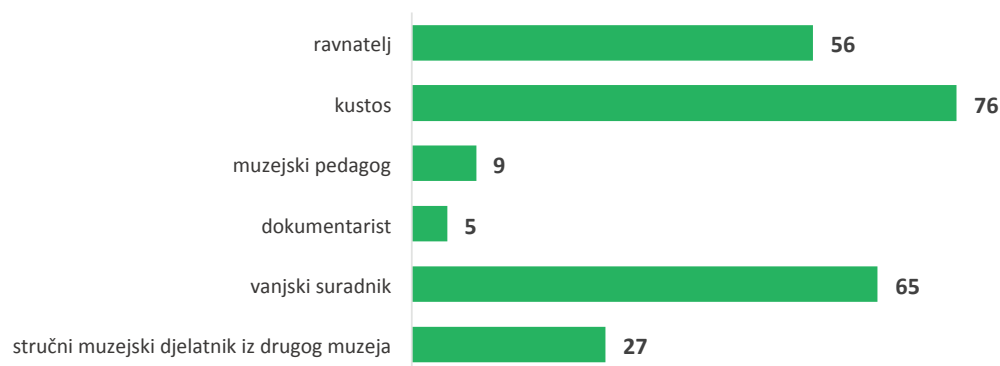
demskom slikaru, likovnom kritičaru, pa i djelatnicima brodogradilišta za postav Zbirke maketa brodova brodogradilišta Kraljevica u sklopu Pomorskoga i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. Interdisciplinarni pristup omogućuje nove uvide i ravnotežu gdje je ona potrebna: „[...] u ispravno postavljenom interdisciplinarnom pristupu postavljanja neke

izložbe, dizajner te izložbe ne bi mogao naglasak izložbenog dizajna nadrediti svemu ostalome, ili pak da se dogodi da zaslugom stručnjaka za jednu vrstu muzejskog materijala taj materijal dominira na izložbi, naravno ako sama dominacija pojedinog materijala nije sastavni dio muzejske poruke.⁵⁴

Nadalje, velikom broju stalnih postava autori su koncepcija ravnatelji muzeja (56 ili 52 %), koji mogu, a i ne moraju nužno biti stručni muzejski djelatnici. Muzejski pedagozi sudjeluju kao suautori u svega devet stalnih postava (8 %), iako bi se njihova uloga kao posrednika između muzejskog sadržaja i posjetitelja trebala dodatno osnažiti. Još je Maroević isticao njihovu ulogu: „Već kod izrade makete, kao dijela pripreme stalnog postava, apsolutno zajedno djeluju najmanje četiri vrste stručnjaka: dizajner, konzervator, pedagog i kustos. [...] muzejski pedagog razmatra odnose na liniji izložak – pomagalo – prostor – posjetilac. On razmišlja o tome kako se posjetilac kreće izložbenim prostorom, gdje se susreću komunikacijsko i odgojno polje djelovanja, kako iskoristiti stalni postav da onaj kome je poruka namijenjena prihvati poruku na pravi način, je li ta

poruka na dobar način pedagoški usmjerena, ima li potrebnih sadržajnih pauza u pravim razmacima unutar postava, kako provoditi pedagoški ili andragoški proces u okvirima stalnog postava i, napokon, kako stalni postav kao izložbu definirati da postigne ono što od nje očekuje posjetilac.“⁵⁵ U istraženim stalnim postavima muzejski su pedagozi uglavnom jedan od više autora koncepcije stalnog postava, no u jednome muzeju muzejski je pedagog jedini autor koncepcije (Tifloški muzej).

Očekivano, dokumentaristi su suautori tek nekolicine, točnije pet koncepcija (5 %). Premda se od dokumentarista možda manje očekuje da sudjeluju u izradi koncepcije stalnog postava, ipak treba istaknuti da njihov uvid itekako može biti koristan, kada se gleda na prikaz podataka o građi i povezivanje s drugim dokumentacijskim aspektima muzejskog posla. Naravno, na odluku o sudjelovanju u izradi koncepcije nedvojbeno utječu broj i struktura djelatnika u pojedinome muzeju. Prema podacima prikupljenima u MDC-u 2019. godine, gotovo trećina muzeja iz Upisnika ima tek jednoga ili dva zaposlena djelatnika,⁵⁶ a najčešće su to upravo kustosi kao temeljno stručno

Grafički prikaz 7. Struktura autora koncepcije stalnog postava (višestruki odabir)

zvanje u muzeju. Zbog toga ne čudi što nedovoljno muzejskih pedagoga i dokumentarista sudjeluje u stvaranju koncepcije. Rješenje u takvim slučajevima muzeji pronalaze i u traženju vanjske pomoći – u izradi koncepcije 27 stalnih postava (27 %) suautori su bili stručni muzejski djelatnici iz drugih muzeja.

PROSTORNE ZNAČAJKE

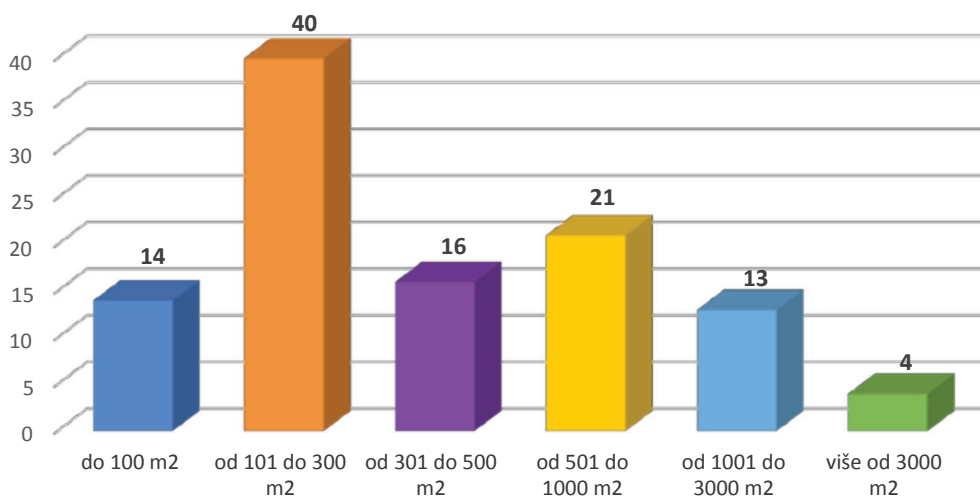
Prostori namijenjeni stalnim postavima uobičajeno zauzimaju najveću površinu u muzeju. Prema podacima iz MDC-ova Registra muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj ukupna je površina stalnih postava i osam puta veća od prostora namijenjenih povremenim izložbama.⁵⁷ Odgovori na otvoreno pitanje pokazali su da je polovica istraženih stalnih postava (54 ili 50 %) smještena na površini do 300 m² (prikaz 8). Od toga čak 14 stalnih postava zauzima prostor površine do tek 100 m² (13 %), a njih četrdeset od 101 do 300 m² (37 %).

Trećina stalnih postava (37 ili 34 %) površine je od 301 do 1000 m². U tom

rasponu 16 stalnih postava (15 %) ima površinu od 301 do 500 m², dok 21 (19 %) ima od 501 do 1000 m². Trinaest muzeja raspolaže s površinom prostora za stalni postav u rasponu od 1000 do 3000 m² (12 %). Četiri najveća stalna postava imaju površine veće od 3000 m² (4 %) – riječ je o muzejima koji su smješteni u velikim palačama/dvorcima, muzeju koji izlaže skulpture velikih dimenzija te muzeju na otvorenome.

STRUKTURA POSTAVA

Iz načina izlaganja stalnog postava, odnosno njegove strukture, može se doznati kako muzeji, s jedne strane, promišljaju pristup građi i njezinu obradu, a s druge kako su je odlučili najbolje predstaviti posjetiteljima. Odabir često ovisi i o vrsti te prirodi same građe. Primjerice, u prirodoslovnim muzejima ili kod izlaganja skupina srodnih predmeta umjetničkog obrta, vozila ili pak numizmatičke građe prije se mogu susresti taksonomski postavljeni predmeti. S druge strane, mnogi umjetnički muzeji i dalje slijede tradici-

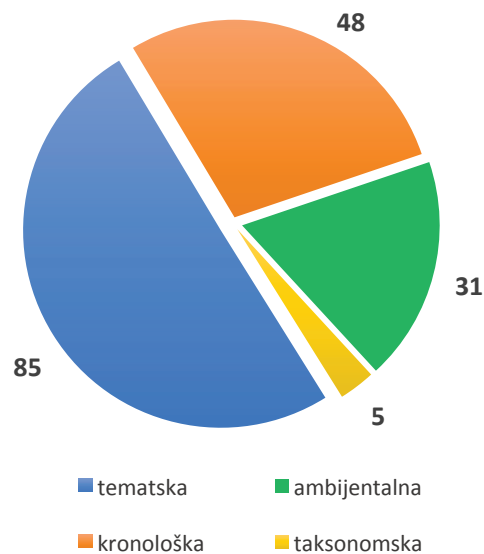
Grafički prikaz 8. Površina prostora za stalni postav

onalni, kronološki pristup izlaganju slika i skulptura, ili ih grupiraju po razdoblju, stilu, podrijetlu. Lord smatra da tematsko grupiranje može biti „vrlo moćno, posebice za neujednačen fundus, [u kojemu] šire teme poput ‘vjere’ ili ‘obitelji’ pomažu posjetiteljima da radije vide kontekst djela nego da su ona predstavljena ekskluzivno u povijesnomjetničkom smislu“⁵⁸. Kronološki pristup, koji je čest u povijesnim ili arheološkim muzejima, može okupiti previše raznorodnih predmeta i time onemogućiti jasan prikaz jednog aspekta predstavljenog razdoblja, dok tematski pristup može pružiti dublje razumijevanje teme. Na odabir može utjecati i raspored prostorija namijenjenih postavu – linearni (bliži kronološkom pristupu) ili koncentrični (bliži tematskomu).⁵⁹

Muzejima su, uz mogućnost višestrukog odabira, bili ponuđeni odgovori *kronološki*, *tematski*, *ambijentalno* i *taksonomski*. Pokazalo se da su stalni postavi u hrvatskim muzejima najčešće tematski (85 postava ili 79 %), i to dijelom (52) ili u cijelosti (33) (prikaz 9). Kronološka struktura zastupljena je u gotovo polovici istraženih stalnih postava (48 ili 44 %), ambijentalna u 31 postavu (29 %), a taksonomska u pet (5 %). U postavima se češće spajaju različite vrste izlaganja, a rijetki su oni u kojima je primijenjen samo jedan pristup. Čistih tematskih postava tako je prijavljeno 33, ambijentalnih deset, kronoloških šest, dok su dva taksonomska.

Uspoređujući dobivene rezultate s istraživanjem koje je Muzejski dokumentacijski centar proveo 1989. godine za područje Jugoslavije, koje je tada pokazalo da su novi stalni postavi tradicionalno složeni, odnosno uglavnom kronološki i

tematski,⁶⁰ zaključuje se da se otad način slaganja stalnih postava nije promijenio.

Grafički prikaz 9. Struktura stalnih postava (višestruki odabir)

IZLOŽENOST GRAĐE

Iako se postavima posvećuje najviše površine u muzejskim zgradama, u njima se redovito izlaže tek mali postotak ukupne muzejske građe (u velikim svjetskim muzejima i jedva do dva posto ukupnog fundusa)⁶¹, dok je ostatak uglavnom skriven u nedostupnim čuvaonicama.⁶² Uzroci su tomu najčešće još uvijek nedovoljno veliki prostori za izlaganje u odnosu na količinu čuvane građe u muzeju, kao i nedostatna sredstva (financijska, kadrovska i druga) koja posljedično dovode do ukorijenjene prakse stalnih postava koji se godinama ne mijenjaju.

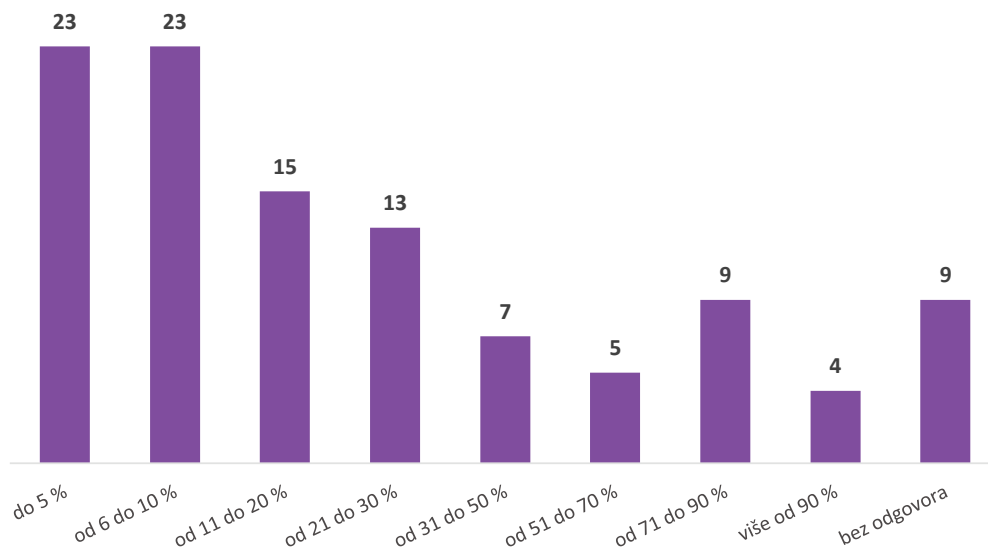
U gotovo polovici stalnih postava koji su sudjelovali u istraživanju (46 ili 43 %) izloženo je tek do 10 % fundusa pojedinog muzeja – od toga se u 23 stalna postava izlaže samo do 5 % građe. Kako se

povećava postotak izloženosti predmeta, obrnuto proporcionalno opada broj zastupljenih stalnih postava, što se vidi i na prikazu 10. Trećina postava ima između 11 i 50 % izložene građe – njih 35 ili 32 %. U gornjoj polovici s više od pola izloženog fundusa nalazi se 18 stalnih postava (17 %), među kojima su svega četiri muzeja koja su navela da im je u stalnom postavu izloženo više od 90 % građe. Za devet stalnih postava (8 %) pitanje je ostavljeno neispunjeno, što govori i o nepoznavanju suodnosa između izloženog dijela građe i cjelokupnog fundusa.

Koliko će građe biti izloženo, često ovisi i o vrsti muzeja. Lord napominje da je pro-

vačkim ustanovama, često imaju najmanji izloženi postotak, s obzirom na to da su mnogi od njihovih uzoraka studijske zbirke i nisu namijenjeni za izlaganje⁶³. Usto, veliku ulogu može imati i materijal predmeta. Za umjetnine na papiru ili od tekstila treba imati plan redovite izmjenne svakih nekoliko mjeseci kako bi se takva građa uspješno očuvala, zbog čega nije poželjno izlagati odjednom velik postotak takve zbirke. Lord navodi da kao dobra zamjena može poslužiti primjena multimedija s pomoću kojih se prikazuju digitalizirani predmeti.⁶⁴

U konačnici je važna ravnoteža i interpretacija postavljenih predmeta. Bez obzira

Grafički prikaz 10. Postotak fundusa izložen u stalnim postavima

sjek „[...] za većinu umjetničkih muzeja između 5 i 15 % [...]. Povijesni muzeji katkad bolje prolaze, iako je njihov postotak također vjerojatno nizak ako skupljaju zbirke društvene povijesti ili vojne zbirke. Prirodoslovni muzeji, posebice oni povezani sa sveučilištima ili istraži-

na postotak izloženosti građe ili na čestocu izmjene predmeta, potrebno je stoga u organizaciji stalnog postava razmišljati i o onome što Lord naziva *gustoćom izlaganja* (engl. *display density*), odnosno o tome koliko je predmeta izloženo po kvadratnome metru izložbenog prostora

ili koliko kvadratnih metara zauzima sâm predmet, ako je riječ o predmetu većih dimenzija, poput prijevoznih sredstava.⁶⁵ Ustrajanje na tome da se u stalnom postavu izloži što više građe po načelu *horror vacui* može dovesti do zagušenosti prostora te preopterećenja posjetitelja informacijama, što posljedično može narušiti njegovo razumijevanje. „Često je slučaj da muzeji mogu bolje ispričati svoju priču s manje predmeta izloženih u više prostora, tako da se dovoljno pozornosti može posvetiti njihovu tumačenju.“⁶⁶

IZMJENE PREDMETA I POSTAVA

Budući da je stalni postav u svojoj srži statičan prikaz tek vrha ledenjaka najvrednijih predmeta koje prikuplja, obrađuje i predstavlja muzej, zamrznut u vremenu u kojemu je nastao, dok se svijet i saznanja oko njega sve brže i nepovratno mijenjaju, kako bi što duže ostao aktualan i išao ukorak sa suvremenim promišljanjima i novim korisnicima trebalo bi ga posuvremenjivati. U fazi pripreme stalnog postava trebalo bi pretpostaviti i omogućiti „(koliko zbog potrebe sigurnosti predmeta, toliko i zbog potrebe dinamiziranja stalnog postava) provođenja stanovitih promjena, koje ne bi dovodile do bitne promjene stalnog postava i njegove ideje, nego koje bi dopunjavale one dijelove koji su organizirani tako da ih se može nadopunjavati“⁶⁷. Bez obzira na njegovu trajnost, činjenica je da stalni postav ima ograničen vijek – nešto što je bilo suvremeno prije tri ili više desetljeća sigurno danas više neće moći odgovoriti svim potrebama i zahtjevima složenog društva. Maroević ističe da „[...] procesi kolekcioniranja, analitike muzejske izložbe, stvaranja nekih novih ideja koje mogu mijenjati karakter poje-

dine muzejske institucije, nužno moraju naći mjesta u stalnom postavu i stoga je potreba revidiranja stalnih postava izlaganjem sveudilj novih materijala, ali ne i bitno novih pristupa, onaj element koji tom dijelu muzejskog rada daje određenu dinamiku i ističe ga kao jedan od prioritarnih zadataka svake muzejske institucije“⁶⁸. Pritom treba istaknuti da izmjene stalnog postava nužno ne podrazumijevaju velika novčana ulaganja u skupocjenu opremu. Pomaci su mogući već kod češće izmjene predmeta, kao i legendi koje će uvažiti novi kontekst i drukčije perspektive. Herreman predlaže redefiniciju onoga što se naziva *stalnim postavom*, predlažući radije pojam i načelo *temeljne izložbe*, koja nije nužno velikog opsega, neće umoriti posjetitelja ni brzo zastarjeti, a uz nju bi se mogle održavati dugotrajnije tematske izložbe (u trajanju od nekoliko mjeseci do dvije-tri godine) što bi omogućilo predstavljanje različitih tema i zbirki.⁶⁹

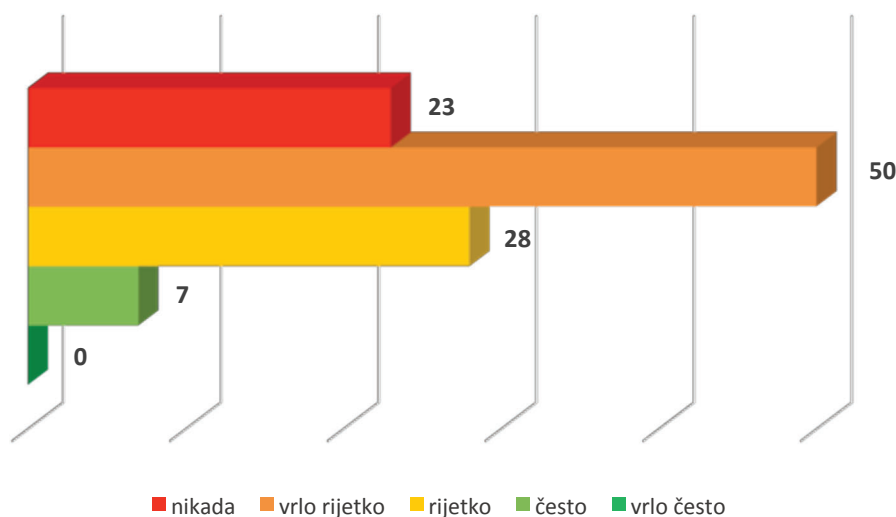
Iz odgovora na pitanje koliko se često u stalnom postavu mijenjaju pojedini predmeti, koje je imalo ponuđenu ljestvicu vrijednosti od jedan (*nikada*) do pet (*vrlo često*), rezultati pokazuju da se u više od 70 % stalnih postava predmeti *rijetko* (u 28 postava ili 26 %) ili *vrlo rijetko* (50 ili 46 %) mijenjaju, a u 23 postava *nikada* (21 %) (prikaz 11). Može se zaključiti da su stalni postavi u hrvatskim muzejima u pravilu konstanta koja se teško mijenja, dok većina građe ostaje zatvorena u javnosti nedostupnim čuvaonicama. Iznimni su muzeji koji su odgovorili da *često* mijenjaju predmete u postavu, ukupno njih sedam (7 %), dok ni za jedan stalni postav nije označeno da su promjene *vrlo česte*. Taj manji iskorak prema pokretljivosti predmeta može se pripisati novijim

promišljanjima o (dugo)trajnosti stalnih postava u kojima neki hrvatski, ali i svjetski muzeji pristupaju češćoj izmjeni (dijelova) stalnih postava ili reinterpretaciji postojećih kako bi održali zanimanje posjetitelja, no s obzirom na rezultate istraživanja može se reći da smo u tom dijelu još daleko od većeg napretka.

Kada je riječ o većim dopunama ili izmjenama dijelova stalnih postava od njihova ostvarenja, muzeji su ih dojavili za 46 postojećih stalnih postava (43 %),

prostorijom posvećenom Virovitici u Domovinskom ratu na zahtjev braniteljskih udruga, a Nacionalni muzej moderne umjetnosti povremeno mijenja postav težeći konceptu promjenjivoga stalnog postava. Upravo se potonji u komentarima omogućenima na kraju upitnika usprotivio upotrebi termina „stalni postav“.⁷⁰

Izmjene u ostalim postavima odnosile su se na postavljanje novih ili dopunu postojećih tematskih cjelina, dodavanje novih dijelova posvećenih pojedinim

Grafički prikaz 11. Čestoća izmjene predmeta u stalnim postavima

dok se u 62 postava (57 %) od njihova otvaranja javnosti nije se dogodila znatna promjena. Tu treba podsjetiti na 14 muzeja s najmlađim stalnim postavima, otvorenima u zadnjih pet godina, za koje je logično pretpostaviti da od otvorenja nisu imali potrebe za većim promjenama. Ipak, dok u dvanaest (za naše prilike) nedavno otvorenih stalnih postava očekivano nije bilo promjena, dva su muzeja prijavila razlike. Gradski muzej Virovitica dopunio je postav dodatnom izložbenom

odjelima ili zbirkama iz fundusa, zamjenu ili dodavanje predmeta, prilagodbu legendi, zamjenu vitrini i muzeografskih pomagala, ugradnju multimedija i sadržaja usmjerenoga određenim skupinama posjetitelja. Iz raznolikih odgovora primjećuje se da u muzejskoj zajednici nije uvijek jasno na što bi se izmjena ili dopuna stalnog postava trebala odnositi, pa su prijavljivane i manje, nesustavne zamjene svega jednoga ili dva izložka u cijelom postavu ili zamjene rasvjetnih tijela

ili postolja. Nekoliko muzeja prijavilo je izmjenu proizišlu iz ukidanja dijelova postava. Tako je u Muzeju grada Iloka u dvije prostorije uklonjen postav u korist prostora za povremene izložbe i rad s posjetiteljima, a u Galeriji *Meštrović* postav je „osiromašen za šest izložaka“ koje su preuzeli nasljednici Ivana Meštrovića.

Osim Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti, „stalnu promjenjivost“ naveli su i Umjetnička galerija Dubrovnik i Gradski muzej Varaždin za svoju Galeriju umjetnina u palači Sermage, koji rade izmjenu svojih stalnih postava u obliku, kako to Lord naziva, godišnje povremene izložbe. Umjetnička galerija Dubrovnik tako se zbog prostorne i vremenske ograničenosti stalnog postava, koji je u prošlosti bio podređen povremenim izložbama, pa je ili zauzimao malu površinu ili se morao povremeno uklanjati radi njihova postavljanja, od 2019. godine odlučila za koncept postava na sva tri kata zgrade Galerije koji se izmjenjuje jednom ili dvaput godišnje.⁷¹ Riječ je o pristupu koji itekako može imati prednost u odnosu na ograničenu izmjenu nekolicine predmeta koja može biti nedovoljno promišljena, kao i

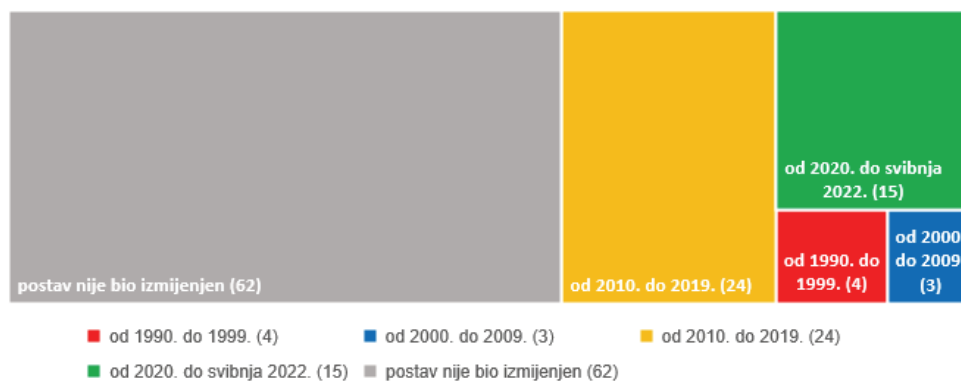
često nezapažena među posjetiteljima.⁷²

Od 46 stalnih postava koji su se mijenjali najviše ih je zadnju izmjenu doživjelo od 2010. do 2019. godine (24 postava ili 52 %), dok je u pandemijskom razdoblju od 2020. do svibnja 2022. godine dopunjeno 15 postava (33 %). U četiri stalna postava (9 %) najmlađi je dio postavljen tijekom već davnih devedesetih godina prošlog stoljeća, a u preostala tri (6 %) u prvom desetljeću ovog tisućljeća (prikaz 12).

INTERPRETACIJA STALNOG POSTAVA

Muzeji u stalne postave nastoje uključiti dodatne multimedijske sadržaje i muzeografska pomagala kako bi posjetiteljima omogućili bolje razumijevanje postava i pružili dodatne informacije o građi, odnosno proširili „kvantum znanja i doživljaja koje takva izložba može dati“⁷³.

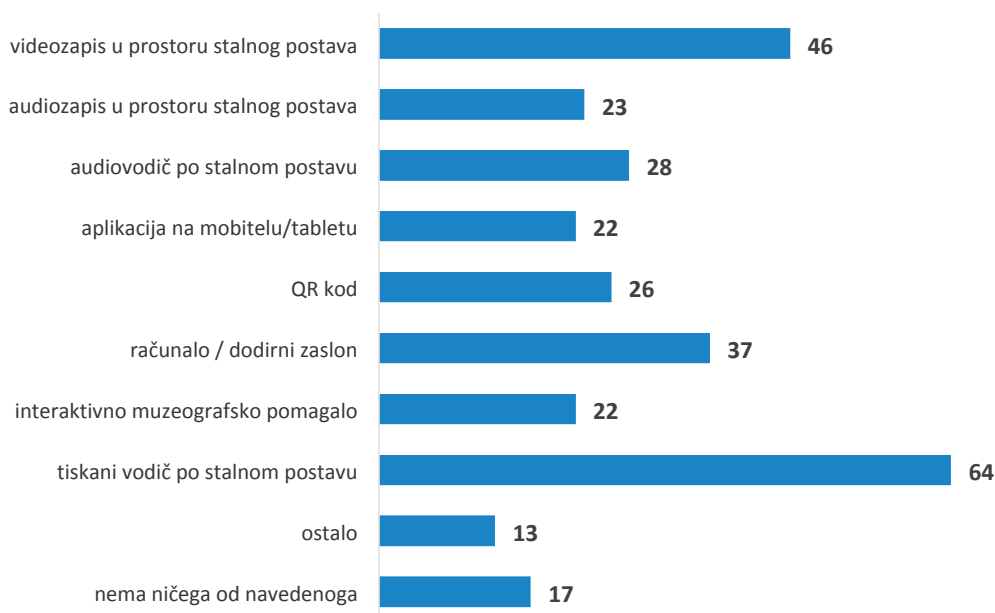
Na pitanje o načinima na koje posjetitelji dok su u stalnom postavu dobivaju dodatne informacije o građi i interpretaciju postava muzejima su, uz mogućnost višestrukih odgovora, bili ponuđeni: *videozapis*, *audiozapis* (oba s preduvjetom

Grafički prikaz 12. Najmlađa izmjena stalnog postava

da su postavljene u prostoru stalnog postava), *audiovodič po stalnom postavu, aplikacija na mobitelu/tabletu, QR kod, računalo / dodirni zaslon, interaktivno muzeografsko pomagalo, tiskani vodič po stalnom postavu, ostalo te ništa od navedenoga*. Najčešće su u prostoru stalnog postava postavljene videozapisi (u 46 postava ili 43 %), zatim su u trećinu postava uvrštena računala ili dodirni zasloni (37 ili 34 %), a slijede audiovodiči po stalnom postavu (28 ili 26 %), QR kodovi (26 ili 24 %), audiozapisi u prostoru stalnog postava (23 ili 21 %), aplikacije za mobitele ili tablete (22 ili 20 %) te različita interaktivna muzeografska pomagala (22 ili 20 %) (prikaz 13). Pojedini muzeji naveli su pod *ostalo* primjenu tehnologija virtualne i proširene stvarnosti u stalnom postavu, informativnih panoa i 3D pisaa. Unatoč tomu, kao najčešće sredstvo za interpretaciju postava i dalje predvodi tiskani vodič po stalnom postavu, koji se

može naći u 64 stalna postava (59 %).⁷⁴ S druge strane, 17 stalnih postava (16 %) ne nudi ništa od navedenoga. Ipak, to ne znači da muzeji nemaju volju za uklapanje dodatnih sadržaja koji bi posjetiteljima približili građu iz stalnog postava, već na to, osim financijskih sredstava, zasigurno utječe i nedostatak ljudstva, kao što navodi Muzej grada Pregrade *Zlatko Dragutin Tadjina*: „Želja nam je osuvremeniti stalni postav u smislu [...] nabava tableta i zaslona na dodir, izrade audiovodiča, postavljanja QR kodova te mobilne aplikacije, digitalizacije građe, međutim zbog nedovoljnog broja zaposlenih djelatnika (samo jedan djelatnik radi u muzeju – ravnatelj, koji obavlja sve poslove), gotovo je nemoguće realizirati veće zahvate zbog preopterećenosti drugim poslovima i obavezama (uredska administracija, računovodstvo, financije, zbirke, muzejska čuvaonica, društvene mreže, organizacija događanja, provedba

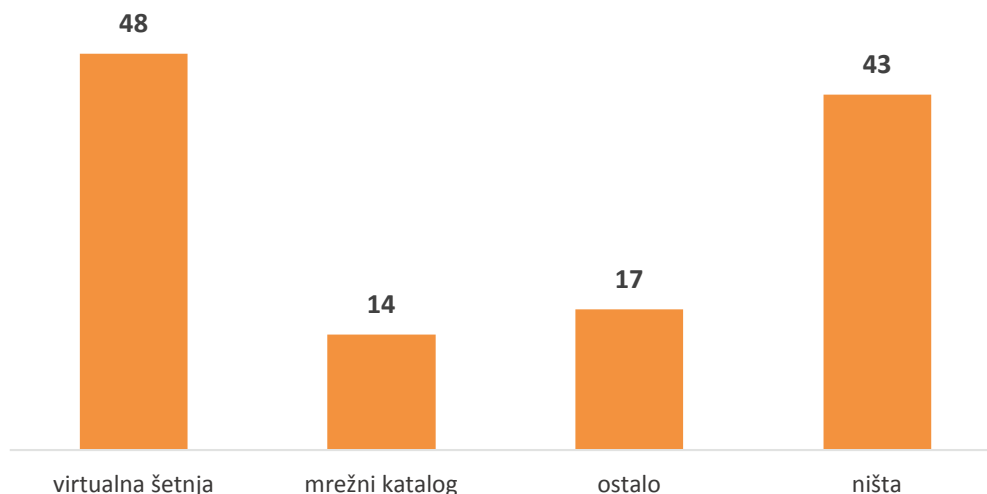

Grafički prikaz 13. Interpretacija stalnog postava u prostoru muzeja (višestruki odabir)

postojećih projekata, ulaznice, suveniri, vodstva, odgovori na upite itd.)“

Zanimljivo je usporediti podatke s nalazima MDC-ova istraživanja 1989. godine. Naime, tada je utvrđeno da su novi stalni postavi i dalje tradicionalno složeni, što je potvrđeno tehničkom opremljenošću u kojoj prevladavaju tradicionalna muzeografska pomagala – „karte i planovi, fotografije, informativni panoi, makete i modeli te fotokopije. Obratni redosljed čine moderna tehnička pomagala: video, slajd, filmske projekcije i među svima, naravno na posljednjem mjestu, kompjuter“⁷⁵. Može se zaključiti da su stalni postavi otad ponešto napredovali s obzirom na sredstva kojima se u njihovu prostoru sve služi za interpretaciju. Pritom je važno uzeti u obzir trajnost takvih suvremenih digitalnih i elektroničkih rješenja, koja u većini slučajeva ovise o računalnom programu ili aplikaciji koja im omogućuje rad i koju je bitno održavati kako bi uvijek bili funkcionalni u stalnom postavu, što dugoročno pretpostavlja dodatna ulaganja, kao i zamjenu zastarjelih rješenja novima.

Sa sve bržim razvojem i širenjem digitalnih tehnologija izlaganje u fizičkom prostoru muzeja počelo se doživljavati tek kao jedan od načina pristupa posjetitelja muzejskim zbirkama, iako i dalje najvažniji.⁷⁶ Svjetska pandemija koronavirusa pokazala je da je posjetiteljima u današnje vrijeme više nego ikada prije potrebno pružiti dodatne sadržaje i mrežnim kanalima kako bi mogli s udaljenosti pristupiti znanjima o muzeju i njegovu fundusu, a tako se možda zainteresirati i za posjet uživo. Stoga je jedno pitanje bilo posvećeno mrežnom pristupu interpretaciji predmeta u stalnom postavu. Odgovori su pokazali da je 48 stalnih postava (44 %) moguće obići virtualnom šetnjom, dok ih je 14 (13 %) predstavljeno u mrežnom katalogu. Od ostalih načina upoznavanja posjetitelja s građom iz stalnog postava muzeji su navodili objave i programe na društvenim mrežama i mrežnim stranicama, virtualne izložbe, mrežna stručna vodstva uživo uz najavu, 3D modele i dr. Takvih je ukupno bilo 17 ili 16 %. Ipak, unatoč sveopćem po-

Grafički prikaz 14. Pristup stalnim postavima mrežnim kanalima (višestruki odabir)

ticanju projekata digitalizacije, velikom dijelu stalnih postava (43 ili 40 %) i dalje se ne može pristupiti nekim oblikom interpretacije na internetu (prikaz 14).

Kako bi se pobliže promotrio sadržaj stalnih postava i način predstavljanja javnosti na mrežnim stranicama muzeja, odnosno dostupnost podataka o postavama na internetu, za potrebe ovog rada analizirane su brojnost i značajke tekstova o stalnim postavama, s naglaskom na muzeje koji su sudjelovali u anketnom istraživanju i čiji su postavi bili otvoreni u trenutku ispunjavanja upitnika. Analiza je pokazala da od 98 stalnih postava za njih 85 (87 %) na muzejskim mrežnim stranicama dostupan je tekst koji ih opisuje ili spominje. Ipak, tekst o stalnom postavu često se ne nalazi kao posebna rubrika i nije izravno uočljiv u izborniku mrežnih stranica, već je uklopljen u tekst „o muzeju“, „o povijesti muzeja“ i sl., a katkad se pronalazi u opisu pojedinih zbirki ili odjela, zbog čega pri pregledu nije kod svih muzeja jasno imaju li stalni postav ili samo opisuju zbirke koje čuvaju, a koje nisu nužno izložene (odnosno, ako i jesu, najčešće nisu u cijelosti). Najčešće su cjeline stalnog postava opisane s obzirom na prostornu smještenost u zgradi („u prizemlju se nalazi“, „na katu su izloženi“ i sl.) kako bi se posjetitelj i prostorno mogao snaći, a često su opisane i prema različitim vrstama odjela ili zbirki zastupljenih u postavu (arheološki odjel, etnografski, kulturno-povijesni, prirodoslovni itd.), koji u mnogim slučajevima tvore i zasebnu temu unutar stalnog postava. Također se spominju i vremenski raspon te teritorijalna pokrivenost koju izložena građa obuhvaća. Nije neuobičajena kronologija, tj. povijest prikupljanja i izlaganja građe (što prati već spome-

nutu uklopljenost informacija o stalnom postavu u povijest muzeja ili zbirki), dok se kod nekih muzeja navodi brojčani podatak o muzejskim predmetima izloženima u stalnom postavu, a ponegdje i o površini na kojoj se prostire (posebice ako je riječ o većim površinama). Navođenje starosti i važnosti zdanja u koje je smješten muzej nije iznimka, kao ni pojedina zasluznih za osnivanje, ali vrlo često nedostaju podatci o autorima i suradnicima trenutačno izloženoga stalnog postava (impresum), iako ti podatci najvjerojatnije nisu među prvim informacijama koje traži većina posjetitelja.

S obzirom na dodatne informacije ili načine prikaza postava, desetak muzeja daje tlocrte stalnih postava kako bi se posjetitelji mogli snaći (posebno se takav tlocrtni prikaz pokazao korisnim kod povijesnih zdanja koja su često zastupljena među muzejskim prostorima)⁷⁷, dok virtualne šetnje na vlastitim mrežnim stranicama ima pet muzeja⁷⁸ (Muzeji Ivana Meštrovića, Galerija umjetnina grada Slavenskog Broda, Kninski muzej, Zavičajni muzej *Stjepan Gruber*, Muzej grada Iloka – za određene dijelove postava). Također, pojavljuju se i fotografije stalnog postava kao i pojedinačnih predmeta, a najrjeđi su videoprikazi na samim stranicama, iako se broj muzeja s ikonama za povezivanje na društvene mreže i kanale svojih ustanova povećao u zadnjih nekoliko godina.⁷⁹

Poneki muzeji predstavljaju svoje postave pridružujući im epitete kao što je „suvremeni“ ili čak superlative kao „najsuvremeniji“ ili „koji dostiže najviše muzejske standarde“. Kako takve formulacije odolijevaju zubu vremena, tek vrijedi vidjeti. Uostalom, revidiranje tekstova o postavama (a ne „samo“ postava) također

je poželjno, pogotovo ako se uključe uvidi korisnika. Budući da je trajnost stalnih postava uobičajeno duža od desetljeća, a predstavlja srž stručnog znanja i rada, te isto tako i uloženi materijalni sredstva, muzejima bi bilo svrhovito oblikovati javno dostupni tekst koji bi ih primjereno predstavio i zainteresirao posjetitelje za detaljnije proučavanje i posjet. Pretpostavka je da će zainteresirani posjetitelj s tiskanim izdanjem vodiča ili kataloga stalnog postava doći u kontakt tek po dolasku u muzej, te je izgledno da će ono što stoji na mrežnim stranicama (i društvenim mrežama) biti prva informacija o postavi, a možda i jedina u pisanom obliku s kojom će se posjetitelj susresti.

POSJEĆENOST STALNIH POSTAVA

Jedan od pokazatelja kojim se može steći uvid u odnos publike prema stalnom postavu jest upravo posjećenost stalnog postava u usporedbi s ostalim sadržajima koje muzej nudi (npr. edukacijski programi, manifestacije, izdvojeni lokaliteti i dr.), a u prvom redu s povremenim izložbama kojih je po njihovoj naravi uobičajeno više i znatno su kraćeg trajanja. Razdioba posjećenosti hrvatskih muzeja prema kategorijama može se pratiti od 2013. godine kada se u statistiku muzejskih posjeta koju prati MDC uvodi raščlanjena tablica⁸⁰ u koju se za određeni sadržaj bilježi broj posjeta po vrsti posjetitelja (npr. odrasli, učenici, studenti, umirovljenici, osobe s invalidnošću, strani turisti, skupni i obiteljski posjeti, besplatan ulaz).⁸¹

Analizirani podatci iz godišnjih tablica o posjećenosti upućuju na stabilan rast posjeta stalnim postavama od 2013. do

2019. godine, kao i na veći broj posjeta (dvostruko veći, a za određene godine i višestruko veći – četverostruko u 2015. i 2016. godini) u usporedbi s posjetima povremenim izložbama, iz čega bi se moglo zaključiti da su stalni postavi „popularniji“ od povremenih izložbi (prikaz 15). Prosječna posjećenost stalnih postava od 2013. do 2021. godine čini točno polovicu udjela (50 %) u ukupnoj posjećenosti muzeja, dok udio posjeta povremenim izložbama za isto razdoblje iznosi 16 %. Ipak, u zbirnim brojkama nije odmah uočljivo da su (iako postoji zasebna kategorija za izdvojene zbirke i lokalitete) neki muzeji u posjet stalnim postavama uračunali i broj posjeta znamenitostima o kojima se skrbe, poput Dioklecijanovih podruma (pod Muzejom grada Splita) koji su u pretpandemijskim godinama imali više od tristo tisuća posjeta⁸² ili pak pulske Arene (pod Arheološkim muzejom Istre) koja do 2019. doseže (za hrvatske prilike rekordne) godišnje brojke od više od pola milijuna posjeta⁸³.

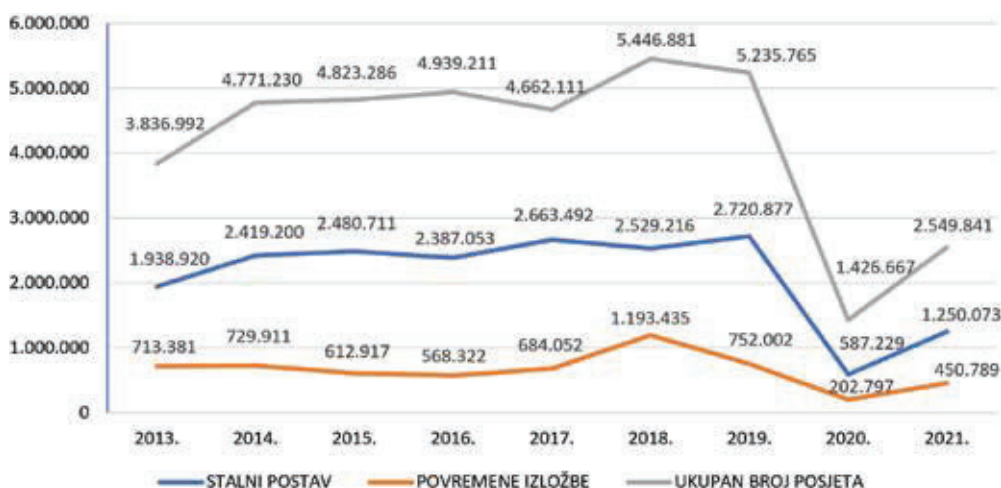
Najveći zabilježeni broj posjeta stalnim postavama bio je upravo 2019. godine – ukupno 2 720 877. Rast od gotovo dvjesto tisuća dobrim je dijelom bio uzrokovan porastom broja posjeta stranih turista za 160 tisuća – s 870 264 prethodne godine na 1 029 904 (rast od 16 %). No, kada se promotre pojedinačne tablice muzeja za tu godinu, „čak i najjači, nacionalni muzeji posjet stalnim postavama broje u rasponu od pet do 20 tisuća, a jedino se Tehnički muzej *Nikola Tesla* izdvaja sa 103 tisuće posjetitelja samo u stalnome postavi“⁸⁴.

U prikazu 15 vidljiv je i nagli rast broja posjeta povremenim izložbama 2018. godine na rekordnih 1 193 435, no jednokratnomu velikom skoku najveći je razlog četiristo tisuća posjeta koliko ih je

Prirodoslovni muzej Rijeka tada procijenio za viđenost četiriju izložbi postavljениh u riječkoj ribarnici, na Titovu trgu u Rijeci i u središtu Malog Lošinja, odnosno izvan muzejskih prostora.⁸⁵

S obzirom na vrstu posjetitelja, primjećuje se da među djecom i mladima grupe djece vrtičke dobi najmanje posjećuju muzeje, pa i stalne postavе, te je taj broj (otkako se izdvojeno prati od 2017.) svake godine sve

udjela u godišnjoj posjećenosti stalnih postavа (točnije samo 0,24 %). S druge strane, pojedinačni posjeti odraslih prosječno zauzimaju gotovo trećinu udjela (32 %), te su prije pandemije u svojoj kategoriji za stalne postavе svake godine prelazili broj od pola milijuna – najviše 903 300 (2015.), a najmanje 207 952 (2020.). Odrasli posjetitelji u grupama obuhvaćaju dodatnih 12 % udjela. Zanimljivo je da strani turisti

Grafički prikaz 15. Posjećenost stalnih postavа u odnosu na povremene izložbe i ukupan broj posjeta (podatci iz tablica posjećenosti muzeja koje prikuplja i obrađuje MDC). Izvor: Muzejski dokumentacijski centar, „Muzejska statistika: Statistika hrvatskih muzeja“, <https://mdc.hr/hr/muzeji/muzejska-statistika/statistika-hrvatskih-muzeja/> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

manji, a gotovo u stopu prati ga i slabi broj posjeta grupa studenata. Među grupama djece najviše ih posjećuju one osnovnoškolskog uzrasta, čiji je broj bio stabilan prije 2020. godine. Ipak, prosječan udio skupnih posjeta svih četiriju kategorija djece i mladih (predškola, osnovna i srednja škola, studenti) od 2013. do 2021. godine i dalje iznosi tek 15 % u ukupnom broju posjeta stalnim postavima.

Daleko najrjeđi posjetitelji su osobe s invalidnošću – u prosjeku ne čine ni 1 %

(pojedinačno i skupno), koji se izdvojeno prate od 2017. godine, čine prosječno čak 34 % udjela, i to s ubrojenim podacima iz pandemijskih godina, čime uz odrasle i grupe odraslih pokrivaju 78 % ukupne posjećenosti stalnih postavа. Udio stranih posjetitelja ne bi trebao biti neočekivan s obzirom na to da oni obično imaju naviku razgledati stalne postavе pri turističkom posjetu nekom odredištu.

Godine 2020. zabilježen je drastičan pad u svim kategorijama, uzrokovan potpu-

nim zatvaranjem zbog pandemije koronavirusa i potresima koji su zatvorili mnoge muzeje zagrebačkog područja na kojemu su, osim guste raspoređenosti (34 muzeja iz Upisnika na području grada Zagreba), smješteni svi muzeji prve razine matičnosti Sustava muzeja⁸⁶, u pravilu najveći nacionalni muzeji. Time se posjećenost hrvatskih muzeja vratila „dvadeset godina unazad, točno u 2001. – godinu kad je broj zabilježenih posjeta prvi put prešao milijun“⁸⁷, pri čemu je posjećenost stalnih postava pala za 78 % u odnosu na prethodnu godinu. Pomak prema staromu zabilježen je 2021. godine, s porastom od 113 % za stalne postave, no to je još uvijek tek 46 % od pretpandemijskih 2,7 milijuna posjeta 2019. godine. Zanimljivo je da je „jedina kategorija u kojoj je zabilježen rast u 2021. godini u odnosu na pretpandemijsko vrijeme broj posjetitelja koji su u muzeje ušli na obiteljsku ulaznicu“⁸⁸, pa tako i za stalne postave – u 2019. godini zabilježeno ih je 82 257, u 2020. godini 47 262, a u 2021. godini 99 480.

RAZVOJ PUBLIKE

Praćenje posjećenosti stalnog postava prema kategorijama posjetitelja, kao i u odnosu na ostale muzejske sadržaje, osnovni je korak u razumijevanju komu se muzej njime obraća. Statistika je posjetitelja „zrcalo našeg odnosa prema onima za koje radimo, ali istovremeno, s jedne strane vrlo egzaktna podloga za promišljanje prioriteta ustanova, a s druge čvrsta podloga za razgovor s osnivačima“⁸⁹. Istraživanje muzejske publike općenito, pa i u pripremi novih stalnih postava, stoga je važno za bolje poznavanje potreba posjetitelja muzeja, ali možda i zbog još važnijeg razloga – upoznavanja

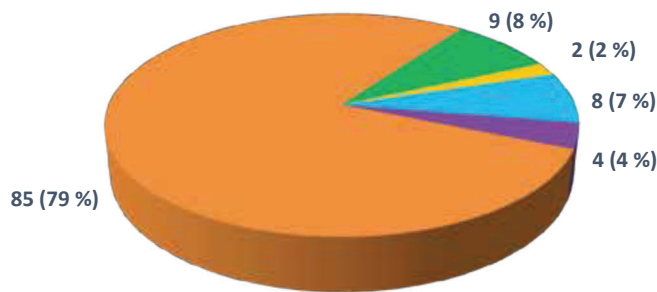
potreba i razloga onih koji ne posjećuju muzeje, kako bi približavanjem različitim skupinama posjetitelja muzeji ispunili svoju društvenu ulogu, kao i povećali ekonomsku održivost. Takva istraživanja i strategije razvoja publike koje se temelje na stečenim vrijednim podacima i uvidima trebale bi biti sastavni dio poslanja i svakodnevnog djelovanja svake muzejske ustanove.⁹⁰ „Važno je spoznati tko dolazi u muzej i kakav učinak na posjetitelje ima muzej te otkriti razloge zbog kojih posjetitelji smatraju posjet vrijednim vremena, truda i novca.“⁹¹ Zbog svega rečenoga dio upitnika bio je posvećen pitanjima o evaluacijama provedenima u muzejima s obzirom na korisnike stalnih postava, kao objektivnim i sustavno prikupljenim procjenama njihove uspješnosti, ali i nedostataka u procesu planiranja i provedbe.⁹² Budući da su stalni postavi osnovni oblik muzejske komunikacije i prezentacije ustanove koji je u svojoj biti dugotrajan, nedostatak njihove evaluacije može dovesti do dugogodišnjeg nesklada s potrebama publike i neispunjavanja temeljne svrhe. Nažalost, evaluacije povezane sa stalnim postavama još uvijek su rijetkost među hrvatskim muzejima, što je potvrdilo i ovo istraživanje. Neki oblici vrednovanja i istraživanja s posjetiteljima napravljeni su pri izradi stalnih postava za tek petinu ispitanih muzeja, odnosno za 23 od 108 stalnih postava (21 %), postojeća ili ona u pripremi. Na traženje pojašnjenja o metodologiji, temi istraživanja i s kojim skupinama posjetitelja odgovori su bili šaroliki i uglavnom bez puno pojedinosti te daju naslutiti postojanje različitih shvaćanja metodologije evaluacije i njezine složenosti. Bez uvida u konkretne postupke ne može se suditi o kvaliteti tih evaluacija, no prihvaćeni su

svi odgovori koji su djelovali kao napor u tom smjeru, koliko god malen on bio. Iz njih se može izdvojiti da su muzeji proučavali broj i strukturu svojih posjetitelja, anketirali ih o temama predstavljenima u muzeju, ispitivali o njihovu razumijevanju i očekivanjima od stalnog postava, interesima za građu koju muzej posjeduje te multimedijским i drugim sadržajima koji bi im bili zanimljivi. Muzej Slavonije istaknuo je i istraživanje neposjetitelja i razloga zbog kojih ne posjećuju Muzej, čije je rezultate primijenio u izradi muzeološke koncepcije budućeg postava.⁹³

Osnovne su vrste evaluacija koje se primjenjuju kod izložbi preliminarna, formativna, korektivna (dopunska) i sumativna, a razlikuju se s obzirom na vrijeme, odnosno fazu provedbe muzejskog programa (aktivnosti) u kojoj se ostvaruju. Preliminarna evaluacija provodi se u početku razvoja koncepcije izložbe, odnosno stalnog postava, formativna i korektivna u procesu izvedbe i uoči samog otvorenja stalnog postava, a sumativna nakon što je on postavljen i otvoren za

javnost.⁹⁴ U skladu s ovim fazama provedbe evaluacija, najviše je odgovora bilo kod *evaluacije tijekom izrade muzeološke koncepcije stalnog postava*, njih devet ili 39 % (prikaz 16), s tim da se oni mogu dodatno podijeliti na evaluaciju za postojeći stalni postav (u dva slučaja) te evaluaciju za budući stalni postav (kod sedam muzeja). Kod već ostvarenih postava najveći dio evaluacija proveden je *nakon otvaranja stalnih postava* za javnost (u osam stalnih postava ili 35 %), kada je provođenje većih izmjena manje izgledno. Evaluacija *tijekom postavljanja stalnog postava* provedena je za dva postava (9 %). Uvršteni su i dodatni odgovori za četiri stalna postava (17 %) koji u otvorenom pitanju otkrivaju da evaluacija još nije rađena, ali je u planu.

Važno je istaknuti da provođenje evaluacije nema potpuni smisao ako se dobiveni rezultati neće upotrijebiti za daljnje promjene i poboljšanje onoga što je bilo tema istraživanja.⁹⁵ Od osam muzeja koji su nakon evaluacije i primijenili rezultate istraživanja promjene su se odnosile

- evaluacija tijekom izrade muzeološke koncepcije
- evaluacija nakon otvaranja stalnog postava
- evaluacija nije rađena
- evaluacija tijekom postavljanja stalnog postava
- evaluacija nije rađena, ali je u planu

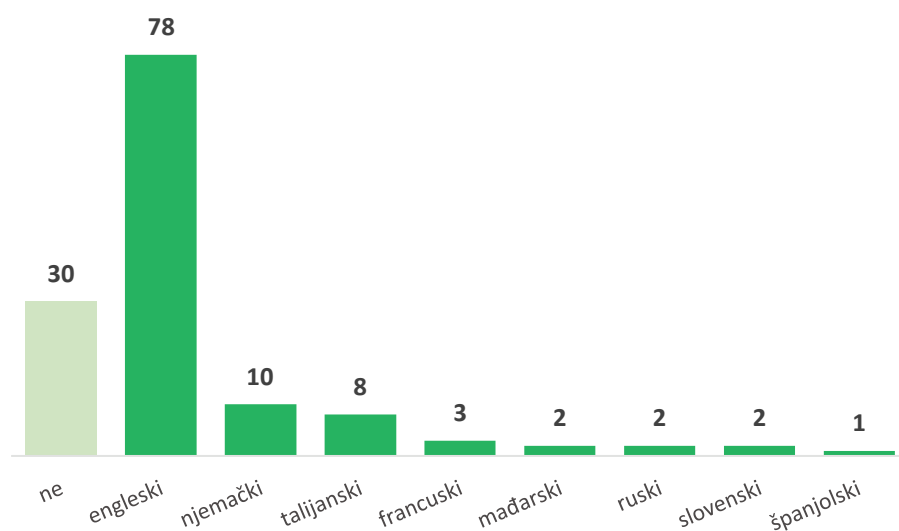
Grafički prikaz 16. Faze izrade evaluacija stalnih postava s posjetiteljima

na odabir i interpretaciju tema, nazive tematskih cjelina, uvođenje multimedijских sadržaja te prilagodbu prostora stalnog postava. Nadu u napredak u razvoju publike ipak pružaju muzeji koji su u procesu pripreme novih stalnih postava, među kojima su oni koji su osvijestili važnost evaluacija kapitalnog projekta poput stalnog postava te ih provode ili planiraju provesti u izradi muzeoloških koncepcija. Hrvatski športski muzej, kao jedan od njih, naveo je da je „istraživanje provedeno u fazi izrade muzeološke koncepcije uvelike oblikovalo samu koncepciju. Osobito, takva saznanja dovela su do napuštanja ideje o kronološkom stalnom postavu. Naglasak na teme i podjela na dvije glavne cjeline uvelike je bazirana na percepciji sporta i raznorodnim interesima potencijalnih posjetitelja“. Zavičajni muzej Našice tek se priprema provesti istraživanje s najzastupljenijom skupinom svojih posjetitelja – djecom školskog uzrasta i njihovim nastavnici

– a na temelju dobivenih rezultata planira se odlučiti za pristup prezentaciji (tematski, kronološki ili njihov spoj), oblikovanje legendi i drugih tekstova te primjenu multimedija, kako bi odgovarali potrebama i očekivanjima posjetitelja.

Upravo zbog nužnosti uvažavanja potreba različitih posjetitelja nekoliko pitanja iz upitnika bilo je posvećeno prilagodbi stalnih postava posebnim skupinama posjetitelja – posjetiteljima s invalidnošću, djeci i turistima.

Na pitanje o postojanju legendi u stalnim postavima na stranim jezicima, uz one na hrvatskome, muzeji su, očekivano, za 78 stalnih postava ili 72 % odgovorili da imaju legende na engleskom jeziku (prikaz 17). Osim prijevoda na engleski, koji bi s obzirom na njegovu svjetsku raširenost svaki stalni postav trebao imati zbog stranih posjetitelja, u nekolicini postava mogu se pronaći legende i na drugim jezicima: na njemačkome (u deset postava), talijanskome (osam), francuskome (tri),

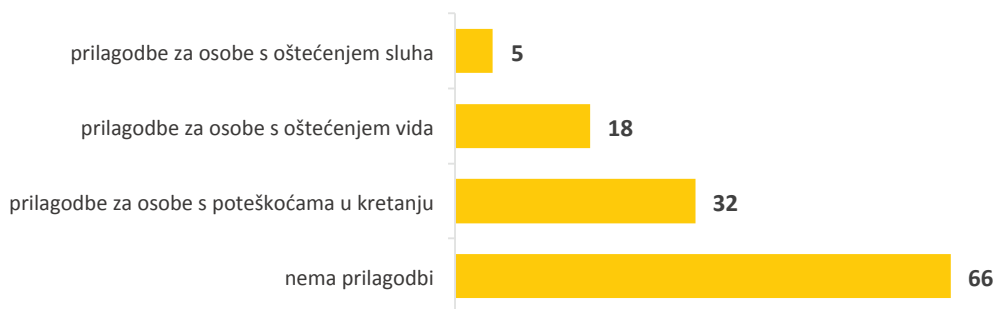
Grafički prikaz 17. Legende na stranim jezicima (višestruki odabir)

mađarskome, ruskome, slovenskome (za svaki jezik u dva postava) i španjolskome (jedan). Kada postoje legende na drugim stranim jezicima, uvijek se javljaju uz one na engleskome. Najčešći je spoj dvaju stranih jezika, a jedan muzej ima legende na čak šest stranih jezika (Muzej Apoksiomena). Ipak, skoro trećina stalnih postava (30 ili 28 %), u zemlji koja se jako oslanja na turizam (pri čemu, kao što je već navedeno, strani turisti čine 34 % udjela u posjetima stalnim postavima), još uvijek ima legende isključivo na hrvatskom jeziku, a neki ne ispunjavaju ni taj osnovni zahtjev – jedan muzej odgovorio je da za većinu predmeta nema legende ni na hrvatskome.

Kada je riječ o prilagodbama posjetiteljima s invalidnošću, 66 stalnih postava ili 61 % nije im ni na koji način pristupačno (prikaz 18).⁹⁶ Najviše je prilagodbi objavljeno za osobe s poteškoćama u kretanju, no i dalje tek kod nešto manje od trećine postava (34 ili 31 %). Pritom treba napomenuti da za posjetitelje nije dovoljno da je prilagođen samo prostor stalnog postava ako sâm pristup zgradi muzeja nije omogućen (bez podiznih platformi, dizala i sl.). Ujedno se

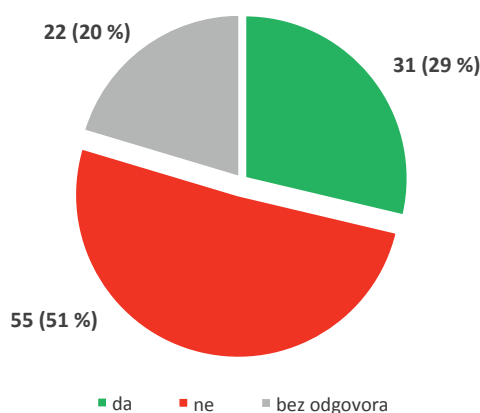
može zapitati koliko na iznimno malen prosječan udio osoba s invalidnošću u ukupnom broju posjeta stalnom postavu (0,24 %) utječe upravo neprilagođenost muzeja u odnosu na možda manjak interesa u toj skupini posjetitelja. Nažalost, muzeji su najčešće smješteni u nenamjenskim povijesnim zgradama,⁹⁷ što nerijetko dodatno otežava prilagodbu današnjim standardima. Muzej grada Pregrade *Zlatko Dragutin Tudjina* istaknuo je u odgovoru da je cijela zgrada Muzeja i knjižnice tijekom 2020. i 2021. godine prilagođena pristupu i kretanju osoba s invalidnošću i osoba smanjene pokretljivosti, što se odnosilo na postavljanje ulaznih rampi, prilagodbu pragova, podizne platforme i gusjeničar. Osim toga na ulazu u Muzej postavljen je taktilni opločnik za lakši pristup osobama s oštećenjem vida.

S obzirom na posjetitelje s oštećenjem vida, neki oblik prilagodbe uključen je u 18 postava (17 %), a za one s oštećenjem sluha u pet postava (5 %). Nekolicina muzeja koji trenutačno rade na novim stalnim postavima izjasnila se da u njima planiraju provesti cjelovite ili djelomične prilagodbe.

Grafički prikaz 18. Prilagođenost stalnih postava posjetiteljima s invalidnošću (višestruki odabir)

Daleko je to od zadovoljavajuće razine u vremenu u kojemu se u svjetskoj muzejskoj zajednici naglašavaju *uključivost*, *pristupačnost* i *etičnost*, što su i novi pojmovi koji su uvršteni u novu definiciju muzeja, izglasanu na 26. Općoj konferenciji Međunarodnog savjeta za muzeje (engl. International Council of Museums, ICOM) održanoj u kolovozu 2022. godine u Pragu.⁹⁸

Grafički prikaz 19. Postojanje posebnih sadržaja za djecu u stalnim postavima

U stalnim postavima hrvatskih muzeja primijećen je i nedostatak posebnih sadržaja za najmlađe posjetitelje. Na pitanje o postojanju posebnih sadržaja za djecu za svega 31 stalni postav (29 %) navodi se neki oblik odgovarajućeg sadržaja (prikaz 19). Odgovori su raznovrsni, a spominju se interaktivne igre i muzeografska pomagala, kvizovi, slagalice, videoigre, dječji kutak, tiskani dječji vodič i druge edukacijske knjižice koje prate stalni postav, pa i radionice za djecu i kostimirana vodstva koja se organiziraju u stalnom postavu, ali ne čine njegov sastavni dio. No, za čak 55 stalnih postava (51 %) izjašnjeno je da nemaju nikakav

sadržaj namijenjen djeci, a znakovito je i što na spomenuto pitanje u 22 primljena upitnika (20 %) nije bilo odgovora.

ZAKLJUČNO

Istraživanje koje je provedeno među stalnim postavima u hrvatskim muzejima 2022. godine potvrdilo je polazne pretpostavke – stalni su postavi (dugo)vječni, uglavnom zauzimaju najveću dostupnu, no nedovoljnu površinu u muzeju, a u njima se redovito izlaže malen postotak građe. Iako je postojanje stalnog postava propisano zakonodavnim okvirom, rezultati su pokazali da trećina ispitanih muzeja nema stalni postav, što je najviše uzrokovano manjkom (primjerenih) prostornih uvjeta i obnovama. Upravo zbog nedostatka prostora neki muzeji nikada nisu ni ostvarili stalni postav, a drugi ga (trajno ili povremeno) skidaju ili smanjuju u opsegu kako bi prostor radije iskoristili za povremene izložbe. Imajući na umu i to da, prema istraživanju rađenom 2019. godine, u trećini muzeja radi tek jedan do dva djelatnika, u razloge treba ubrojiti i manjak ljudstva, odnosno preopterećenost postojećega muzejskog kadra, koji bi uza sve ostale poslove važne za svakodnevno funkcioniranje muzeja morao uložiti vrijeme i napor u planiranje, izvedbu, a potom i u aktivni život stalnog postava. Svemu tome treba dodati i manjak ulaganja u ovakve projekte koji traže znatna financijska sredstva, njihova priprema i ostvarenje traju i više godina, a jednom kada su postavljeni, muzeji ih nemaju prilike ubrzo ponovno korjenito mijenjati. I dok se u stranoj muzeološkoj literaturi kao optimalan pretpostavlja desetogodišnji rok trajanja stalnog postava, dvije trećine postava ispitanih hrvatskih

muzeja starije su od jednog desetljeća, od čega je polovica starija i od dva desetljeća, a nekoliko je i onih koji se iz temelja nisu promijenili više od pola stoljeća.

Iako se postavima posvećuje najviše prostora u muzejskim zgradama – ukupna im je površina i osam puta veća od prostora za povremene izložbe – u njima se redovito izlaže tek mali postotak muzejskih predmeta, u gotovo polovici postava svega do 10 % fundusa, što govori i o zasićenosti muzeja sabranom građom. S druge strane, predmeti se u stalnim postavima mijenjaju vrlo rijetko ili nikada, a u više od polovice njih od otvaranja javnosti nije se dogodila znatna promjena.

Kada se stalni postavi promotre iz perspektive muzejskih korisnika, prosječna posjećenost stalnih postava čini, na prvu zavidnu, polovicu udjela u ukupnoj posjećenosti muzeja, no pitanje je koliko se pojedinačni posjetitelji vraćaju u stalne postavne nakon prvog dolaska. Najčešći posjetitelji stalnih postava su odrasle osobe, čiji pojedinačni i skupni posjeti zajedno zauzimaju 44 % udjela u posjećenosti, ali i strani turisti, koji čine čak jednu trećinu posjeta. Na drugom su kraju spektra pak djeca i mladi, čiji prosječan udio skupnih, školskih posjeta ne zauzima ni petinu od ukupne posjećenosti, a daleko najrjeđi posjetitelji su osobe s invalidnošću s manje od 1 % udjela.

Važnost ovih podataka o posjećenosti dodatno naglašava i stanje u postavima, u kojima kronično izostaju prilagodbe upravo posebnim skupinama korisnika – posjetiteljima s invalidnošću, djeci i turistima. Pokazalo se da skoro dvije trećine stalnih postava ni na koji način nije pristupačno posjetiteljima s invalidnošću, više od polovice ispitanih postava

nema nikakav sadržaj namijenjen djeci, a u skoro trećini još uvijek nedostaju legende za turiste na nekom od stranih jezika. Tomu se može dodati i činjenica da su muzejski pedagozi kao stručni djelatnici okrenuti posjetiteljima nedovoljno uključeni u proces izrade muzeoloških koncepcija.

Navedena saznanja itekako bi se trebala razmotriti pri planiranju stalnih postava i njihovih sadržaja, u čemu je za uspjeh ključno provođenje sustavnih evaluacija s publikom, kako bi se upoznale njezine potrebe i razlozi (ne)dolaženja u muzej te tako izbjegao potencijalni dugogodišnji nesklad stalnih postava s očekivanjima zajednice u kojoj muzej djeluje. Istraživanje je pokazalo da su evaluacije povezane sa stalnim postavima još uvijek rijetkost među hrvatskim muzejima – neki oblik vrednovanja s posjetiteljima radio se tek za petinu stalnih postava, najčešće nakon njihova otvaranja za javnost, kada je provođenje većih izmjena manje izgledno. Ipak, korak prema naprijed uočava se kod nekoliko muzeja koji evaluacije planiraju provesti tijekom izrade muzeološke koncepcije budućega stalnog postava. Složena tema stalnih postava pokazala je da na njihovu poboljšanje treba puno i ustrajno raditi, uvažavajući pritom interese i iskustva različitih skupina posjetitelja, što zahtijeva različita sredstva – vrijeme, stručnost, financijska ulaganja i sl. Treba uzeti u obzir da dio populacije nema svjesne, jasno definirane zahtjeve u vezi s tim na koji bi način muzej trebao prenositi svoja saznanja te je potrebno upite oblikovati i usitniti na takav način kojim bi se moglo doći do relevantnog odgovora. Dugotrajnost postava ne umanjuje važnost provođenja i primjene sustavnih istraživanja s posjetiteljima,

kao ni mogućnost unapređenja tijekom njihova (katkad polustoljetnog) trajanja. Budući da su predmeti koji se biraju za stalne postavbe često oni visokog stupnja muzealnosti te uglavnom značenjski slojeviti, pružaju mogućnost da se o njima ispriča više od jedne priče. Tako se dugotrajni postavi mogu reinterpretirati, približiti novim posjetiteljima, ali i iznova zainteresirati postojeće.

Sudeći po svjetskim društvenim promjenama koje se odražavaju na muzeje, na njihov odnos s javnošću, nužan je prelazak iz arhaične ustanove koja ne omogućuje dijalog u onu koja će razvijati odnos ne samo sa svojim posjetiteljima već i s cjelokupnom zajednicom, posebice s ranjivim i manje zastupljenim skupinama. To je pothvat na duge staze, ali s odgovornom društvenom ulogom koju muzej ima potrebno je postaviti primjere u društvu koji se potom mogu provesti među širim društvenim skupinama.

Postavljanje stalnog postava uglavnom je rijetka prilika u tijeku stručnog djelovanja i jasno je da se za nju treba što bolje pripremiti kada se ona pojavi, što uza sve izazove koje ostvarenje stalnog postava može imati postavlja i dodatni pritisak. Osluškiivanje i izgradnja na ono što nam iz ovakvih analiza govore podatci, razmjena iskustava među muzejima, istraživanje i rad s (potencijalnim) korisnicima, obilazak primjera dobrih praksi i otvorenost prema novim oblicima koncipiranja i interpretacije mogli bi pridonijeti uspješnom stvaranju i životu jednoga stalnog postava.

BILJEŠKE

¹ Tomislav Šola, *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju* (Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM, 2003), 24.

² Ivo Maroević, „Interdisciplinarnost i stalni postav u muzejima“, *Informatica Museologica* 20, br. 1/2 (1989): 14, <https://hrcak.srce.hr/file/213718> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

³ Ivo Maroević, „Izložba kao oblik muzejske komunikacije“, *Osječki zbornik* 21 (1994): 294–295, <https://hrcak.srce.hr/file/344321> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

⁴ Van Mensch, Peter i Leontine Meijer-van Mensch, *New trends in Museology II* (Celje: Muzej novejšje zgodovine i ICOM Slovenia, 2015), 49.

⁵ Od 106 muzeja i galerija u Jugoslaviji na čije je adrese bio upućen upitnik odgovorilo je njih 37. Među njima najviše je odgovora pristiglo iz Hrvatske, ukupno dvadeset. Zanimljivo je da su u istraživanju osim javnih muzeja i galerija sudjelovali i crkveni muzeji i zbirke, od kojih je ukupno došlo pet odgovora. Vidi: Đurđa Knežević, „Novi muzejski postavi – rezultati ankete i interpretacija“, *Informatica Museologica* 20, br. 1/2 (1989): 33, <https://hrcak.srce.hr/file/213726> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

⁶ Isto, 34.

⁷ Primjerice, istraživanje o muzejskim čuvaonicama iz 2021. godine u kojemu se uspoređuju udjeli površina prostora za čuvanje i izlaganje te postotak izložene i pohranjene građe. Vidi: Ivona Marić i Dunja Vranešević, „Stanje i izazovi muzejskih čuvaonica i upravljanja zbirka u Hrvatskoj“, *Muzeologija* 58 (2021): 44–76, <https://hrcak.srce.hr/file/406359> (pristupljeno 23. studenoga 2022.).

⁸ Nakon provedenog istraživanja u Upisnik su uvedena tri nova muzeja (Muzej crvene povijesti, Galerija *Barutana 1991.* i Zavičajni muzej Daruvar) te ih je u trenutku pisanja ovog teksta ukupno 168. Muzejski dokumentacijski centar, „Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj“, <https://upisnik.mdc.hr/> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

⁹ Dunja Vranešević i Tea Rihtar Jurić, „MDC-ovo istraživanje hrvatskih muzeja – trajno stalni postavi“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 167, 17. svibnja 2022., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-17-05-2022#stalni-postavi> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

¹⁰ Primjerice, Muzeji Hrvatskog zagorja ispunili su posebne upitnike za svoje sastavnice Dvor Ve-

liki Tabor, Galeriju Antuna Augustinčića, Muzej *Staro selo* Kumrovec, Muzej krapinskih neandertalaca te Muzej seljačkih buna; Dubrovački muzeji za Etnografski, Kulturno-povijesni i Pomorski muzej; Lošinjski muzej, osim za središnjicu u palači Fritzi, još i za Arheološku zbirku Osor, Muzej Apoksiomena i Muzejski prostor *Kula*; Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka za sjedište u Guvernerovoj palači, Memorijalni centar *Lipa pamti*, Muzejsku zbirku Kastavštine, Etnografsku zbirku otoka Krka u Dobrinju, Zbirku maketa brodova brodogradilišta Kraljevica te Zbirku arheoloških nalaza *Cickini* itd.

¹¹ Prema podacima iz MDC-ova Registra muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj, od muzeja iz Upisnika koji nisu sudjelovali u istraživanju još ih je 27 sa stalnim postavima, odnosno još su 43 različite lokacije na kojima muzeji izlažu stalne postave. Registar muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj, Muzejski dokumentacijski centar, <https://mdc.hr/hr/muzeji/online-registar/> (pristupljeno 6. listopada 2022.).

¹² U međuvremenu su u 2022. godini zatvoreni stalni postavi Gradskog muzeja Jastrebarsko i Gradskog muzeja Karlovac (Muzeji grada Karlovca nisu sudjelovali u istraživanju).

¹³ Najpoznatiji je primjer Hrvatski povijesni muzej koji od svojeg osnutka nema stalni postav. Više o naporima za njegovo ostvarenje i muzeološkoj koncepciji vidi u tekstu *Hrvatski povijesni muzej – novim prostornim rješenjem do konačnog ostvarenja stalnog postava* Matee Brstilo Rešetar i Andreje Smetko u ovom broju *Muzeologije*.

¹⁴ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, „Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad, te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije“, 10. ožujka 2006., *Narodne novine* 30/2006, čl. 26., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_03_30_718.html (pristupljeno 30. studenoga 2022.). Primjeri koji opravdano nemaju stalni postav su Kabinet grafike HAZU i Grafička zbirka NSK, čiji se fundusi sastoje od uglavnom papirnate građe, iznimno osjetljive na dugotrajno izlaganje svjetlosti i oscilacije mikroklimatskih uvjeta.

¹⁵ Michael Belcher, *Exhibitions in Museums* (Leicester i London: Leicester University Press, 1992), 47.

¹⁶ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, „Upute Hrvatskog muzejskog vijeća za izradu muzeološke koncepcije stalnog postava“, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojena-lijeva/kulturne-djelatnosti-186/muzejska-djelatnost-363/hrvatsko-muzejsko-vijece-535/upute-hrvatskog-muzejskog-vijeca-za-izradu-muzeološke-koncepcije-stalnog-postava/21462> (pristupljeno 30. studenoga 2022.).

¹⁷ Hrvatski sabor, „Zakon o muzejima“, 29. lipnja 2018., *Narodne novine* 61/2018, čl. 7., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1267.html (pristupljeno 30. studenoga 2022.).

¹⁸ Ministarstvo kulture RH, „Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima“, čl. 44.

¹⁹ Podatci iz Registra muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj obrađeni su u listopadu 2022. godine.

²⁰ Tea Rihtar Jurić, *Statistički pregled za 2021. godinu* (Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 2021), 3, <https://mdc.hr/files/file/muzeji/statistika/Statisti%C4%8Dki%20pregled%20za%202021.pdf> (pristupljeno 25. listopada 2022.).

²¹ U Gradu Zagrebu smješten je Atelijer *Meštrović*, podružnica Muzejâ Ivana Meštrovića koji imaju sjedište u Splitu (Splitsko-dalmatinskoj županiji), te je zbog toga pridodan ukupnom broju muzeja iz Upisnika koji se nalaze u Zagrebu, a kojih je prema Upisniku 33.

²² Nakon provedenog istraživanja o stalnim postavima čak dva muzeja iz Bjelovarsko-bilogorske županije upisana su u Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj 2022. godine (Galerija *Barutana 1991.* i Zavičajni muzej Daruvar), zbog čega nisu uvrštena u grafički prikaz.

²³ U studenome 2022. godine u Požegi se otvorio Centar za posjetitelje *Požeška kuća* kojim upravlja Gradski muzej Požega. Više u: Zrinka Marković, „Požeška kuća – centar koji svakako vrijedi posjetiti“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 182, 13. prosinca 2022., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-13-12-2022#pozeska-kuca> (pristupljeno 15. prosinca 2022.).

²⁴ Rihtar Jurić, *Statistički pregled za 2021. godinu*, 1.

²⁵ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Muzejska djelatnost 2019.* (Zagreb: Ministarstvo

- kulture RH, 2019), 2, <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/Za%20web/analize/Analiza%20-%20Muzejska%20djelatnost.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ²⁶ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Programi investicijske potpore za 2011. godinu* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2011), <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202011.%20godini/Programi%20investicijske%20potpore%20web%20-%2005.12.2011.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ²⁷ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Investicijska potpora – raspored sredstava za 2012. godinu* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2012), <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202012.godini/investicije%20odobrene%2018.04.2012web.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ²⁸ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Investicijska potpora: raspored sredstava za 2013. godinu* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2013), <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202013.%20godini/Investicijska%20potpora%202013.%20web.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ²⁹ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Raspored sredstava za programe investicijske potpore za 2014. godinu* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2014), <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202014.%20godini/27.03.2014.%20Kopija%20investicije%202014%20-%20web.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ³⁰ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Izmijenjeni i dopunjeni raspored sredstava za programe investicijske potpore u 2015. godini* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2015), <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20i%20odbijeni%20programi%202015/Investicije%202015%20-%20uk2%20-%20web.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ³¹ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Izmijenjeni i dopunjeni raspored sredstava za programe investicijske potpore za 2016. godinu* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2016), <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%202016/odobrene%20investicije%2031.12.2016.%20web%20-%20izmjenone.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ³² Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Izmijenjeni i dopunjeni raspored sredstava za programe investicijske potpore za 2017. godinu* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2017), <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/FINANCI-RANJE/Kopija%20investicije%202017.%20-%20web.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ³³ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Raspored sredstava za programe investicijske potpore za 2018. godinu* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2018), <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/investicijske/Investicijska%20potpora%202018.%20pregled%20sa%20stanjem%2031-12-18.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ³⁴ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Investicijska potpora: pregled programa* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2019), <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/investicijske/o%20C5%BEujak/Odobreni%20programi%20Investicijske%20potpore%202019.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.); Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Analiza po ustanovama* (Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2019), <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/ANALIZA%20PO%20USTANOVAMA%202019.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ³⁵ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, *Programi investicijske potpore 2020. – odobreni programi* (Zagreb: Ministarstvo kulture i medija RH, 2020), [https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/1%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202020/investicije/lipanj/Odobreni%20programi%20investicije%20potpore%20za%202020.%20godinu%20\(pregled%20sa%20stanjem%20lipanj%202020.\)pdf](https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/1%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202020/investicije/lipanj/Odobreni%20programi%20investicije%20potpore%20za%202020.%20godinu%20(pregled%20sa%20stanjem%20lipanj%202020.)pdf) (pristupljeno 5. listopada 2022.); Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, „Odobreni programi ustanova u nadležnosti Ministarstva u 2020. godini“, <https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/odobreni-programi/odobreni-programi-ustanova-u-nadleznosti-ministarstva-u-2020-godini/18939> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- ³⁶ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, *Pregled odobrenih programa po predlagatelju:*

Izgradnje, održavanja i opremanja ustanova kulture (investicijske potpore) (Zagreb: Ministarstvo kulture i medija RH, 2021), [https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/2%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202021/17%20investicije/29-4-2021/Odobreni%20programi%20investicijske%20potpore%20za%202021.%20godinu%20\(pregled%20sa%20stanjem%2029.4.2021.\).pdf](https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/2%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202021/17%20investicije/29-4-2021/Odobreni%20programi%20investicijske%20potpore%20za%202021.%20godinu%20(pregled%20sa%20stanjem%2029.4.2021.).pdf) (pristupljeno 5. listopada 2022.); Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, *Programska djelatnost* (Zagreb: Ministarstvo kulture i medija RH, 2021), <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Odobreni%20programi%20ustanova%20u%20nadle%20C5%BEnosti%20Ministarstva%20u%202021.%20godini.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

³⁷ Više u: Maša Hrustek Sobočan, „Riznica Međimurja – novi Muzej nematerijalne baštine“, *Informatica Museologica* 52 (2021): 82–89, <https://hrcak.srce.hr/file/407717> (pristupljeno 3. studenoga 2022.); Riznica Međimurja, „Muzej nematerijalne baštine ‘Riznica Međimurja Čakovec’“, <https://riznica.hr/riznica-medimurja/> (pristupljeno 10. listopada 2022.).

³⁸ Arheološki park Iovia, <http://iovia.hr/> (pristupljeno 10. listopada 2022.). Više o postavu vidi u tekstu *Arheološki park Iovia Ludbreg* Tajane Pleše, Bernarde Cesar, Marije Juza, Ivana Radmana Livaje, Erine Stančin i Marka Zeke u ovom broju *Muzeologije*.

³⁹ U provedenom istraživanju o stalnim postavima na kraju upitnika sudionicima je bilo omogućeno slobodno polje za dodatne komentare.

⁴⁰ Maroević, „Interdisciplinarnost“, 14.

⁴¹ Yani Herreman, „Display, Exhibits and Exhibitions“, u: *Running a museum: a practical handbook*, ur. Patrick J. Boylan (Paris: ICOM, 2004), 92, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141067> (pristupljeno 6. listopada 2022.).

⁴² Riječ je o Arheološkome muzeju u Zagrebu, Atelijeru *Meštrović* (Muzeji Ivana Meštrovića), Gliptoteci HAZU, Gradskome muzeju Sisak, Hrvatskome prirodoslovnom muzeju, Hrvatskome školskom muzeju, HT muzeju, Muzeju *Mimara*, Muzeju za umjetnost i obrt te Strossmayerovoj galeriji starih majstora HAZU.

⁴³ Među njima je Muzej za umjetnost i obrt imao dodatnu nesreću jer je stradao u potresu jedva

mjesec dana poslije otvorenja dviju izmijenjenih cjelina stalnog postava u veljači 2020. godine – zbirki fotografije i dizajna – nakon što je cjeloviti stalni postav posljednji put postavljen 1995. godine. Više u: Dunja Nekić i Iva Prošli, „Novi postav zbirki fotografije Muzeja za umjetnost i obrt“, *Informatica Museologica* 51 (2020): 80–85, <https://hrcak.srce.hr/file/380831> (pristupljeno 30. studenoga 2022.); Koraljka Vlajo, „Novi postav dionice dizajna u Muzeju za umjetnost i obrt“, *Informatica Museologica* 51 (2020): 86–92, <https://hrcak.srce.hr/file/380832> (pristupljeno 30. studenoga 2022.).

⁴⁴ Jedan muzej nije odgovorio na pitanje.

⁴⁵ Neki od njih su stalni postavi ujedno i novo-otvorenih muzeja u tom razdoblju, kao što su Memorijalni muzej *Lipa panti* (jedna od područnih zbirki Pomorskoga i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka), Muzej vučedolske kulture, Muzej Sinjske alke, Muzej betinske drvene brodogradnje, Muzej Apoksiomena (od 2019. godine pod Lošinjskim muzejom) i Kuća *Šenoa*. Više o novim postavima iz 2015. i 2016. godine vidi u: Ivona Marić, „Pregled hrvatskih novih muzeja, novih stalnih postava i ostalih zanimljivih projekata iz svijeta muzeja u 2015.“, *Informatica Museologica* 45/46 (2014/2015): 24–34, <https://hrcak.srce.hr/file/260679> (pristupljeno 3. studenoga 2022.); Ivona Marić, „Novi muzeji u 2016. / novi stalni postavi u 2016. / inicijative“, *Informatica Museologica* 48 (2017): 151–163, <https://hrcak.srce.hr/file/298609> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).

⁴⁶ Anđela Vrca, „Crtica s otvorenja novog stalnog postava Muzeja Cetinske krajine – Sinj“, *Informatica Museologica* 52 (2021): 105, <https://hrcak.srce.hr/file/407725> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).

⁴⁷ Marija Hajdić, „Gradski muzeja Korčula – otvoren novi stalni muzejski postav“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 145, 13. srpnja 2021., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-13-7-2021/#korcula-postav> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).

⁴⁸ Stalni postav Kaštela Zrinskih dobio je krajem 2022. godine proširenje u obliku nove cjeline nazvane *Špilja*. Klara Bukovac, Nadia Dunato Pejnović i Željka Modrić Surina, „Brod na Kupi – otvorena nova cjelina stalnog postava pod na-

- zivoj "Špilja", *Vijesti iz svijeta muzeja* 183, 27. prosinca 2022., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-27-12-2022/#zrinski> (pristupljeno 28. prosinca 2022.).
- ⁴⁹ Mihaela Kulej, „Drveno doba u Gradskom muzeju Virovitica, novi stalni postav Muzeja“, *Informatica Museologica* 51 (2020): 93–99, <https://hrcak.srce.hr/file/380833> (pristupljeno 3. studenoga 2022.). O tematskom pristupu i procesu ostvarenja postava vidi tekst *Izazovi novega stalnog postava* Mihaele Kulej u ovom broju *Muzeologije*.
- ⁵⁰ Ervin Dubrović, „Muzej grada Rijeke u palači šćera – otvorenje stalnog postava“, *Informatica Museologica* 51 (2020): 66–73, <https://hrcak.srce.hr/file/380826> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- ⁵¹ Marin Pintur, „Novi muzej u Rijeci – JGL Muzej farmacije“, *Informatica Museologica* 52 (2021): 90–95, <https://hrcak.srce.hr/file/407718> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- ⁵² Lidija Nikočević, „Etnografski muzej Istre – (Stalni) Postav u stalnim izmjenama“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 165, 19. travnja 2022., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-19-04-2022#emi> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- ⁵³ Od završetka istraživanja do pisanja ovog teksta otvorena su još dva nova stalna postava: stalni postav Zavičajnog muzeja Benkovac u lipnju te novi dio stalnog postava Muzeja grada Koprivnice, nazvan *Samo je vu goricaž življenja pravi raj*, u rujnu 2022. godine. Više u: Muzejski dokumentacijski centar, „Novi stalni postav – otvoren preuređeni Zavičajni muzej Benkovac“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 170, 28. lipnja 2022., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-28-06-2022#benkovac> (3. studenoga 2022.); Ivan Guberina, „Muzej grada Koprivnice – novi postav tradicijskog vinogradarstva Podravine“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 177, 4. listopada 2022., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-04-10-2022/#koprivnica> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- ⁵⁴ Maroević, „Interdisciplinarnost“, 15.
- ⁵⁵ Isto, 17.
- ⁵⁶ Maja Kocijan, „Muzejska djelatnost“, u: *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*, ur. Romana Matanovac Vučković, Aleksandra Uzelac i Dea Vidović (Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2022), 128.
- ⁵⁷ Marić i Vranešević, „Stanje i izazovi muzejskih čuvaonica“, 49.
- ⁵⁸ Barry Lord, „Permanent Collection Display“, u: *The Manual of Museum Exhibitions*, ur. Barry Lord i Gail Dexter Lord (Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2001), 265.
- ⁵⁹ Barry Lord, „Long-term permanent collection display“, u: *Manual of Museum Planning: Sustainable Space, Facilities, and Operations*, 3rd ed., ur. Barry Lord, Gail Dexter Lord i Lindsay Martin (Plymouth: AltaMira Press, 2012), 223.
- ⁶⁰ Knežević, „Novi muzejski postavi“, 35.
- ⁶¹ Mirjam Brusius i Kavita Singh, „Introduction“, u: *Museum Storage and Meaning: Tales from the Crypt*, ur. Mirjam Brusius i Kavita Singh (London i New York: Routledge, 2018), 1.
- ⁶² Više o izloženosti fundusa iz perspektive muzejskih čuvaonica vidi u: Marić i Vranešević, „Stanje i izazovi muzejskih čuvaonica“, 63–64.
- ⁶³ Lord, „Permanent Collection Display“, 262.
- ⁶⁴ Isto, 264.
- ⁶⁵ Isto, 266.
- ⁶⁶ Isto, 264.
- ⁶⁷ Maroević, „Interdisciplinarnost“, 17.
- ⁶⁸ Isto.
- ⁶⁹ Herreman, „Display, Exhibits and Exhibitions“, 92.
- ⁷⁰ Više o promjeni pristupa izlaganju muzejskog fundusa Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti vidi u tekstu *Stalni postav* Branka Franceschija u ovom broju *Muzeologije*.
- ⁷¹ Petra Golušić, Jelena Tamindžija Donnart i Rozana Vojvoda, „‘Pogled u kretanja’ – djela iz zbirke Umjetničke galerije Dubrovnik“, *Informatica Museologica* 52 (2021): 96, <https://hrcak.srce.hr/file/407721> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- ⁷² Lord, „Permanent Collection Display“, 266.
- ⁷³ Maroević, „Interdisciplinarnost“, 17.
- ⁷⁴ Više o publikacijama nastalima uz stalne postav hrvatskih muzeja vidi u tekstu *Edicije stalnih*

muzejskih postava Snježane Radovanlija Mileušić u ovom broju *Muzeologije*.

⁷⁵ Knežević, „Novi muzejski postavi“, 35.

⁷⁶ Lord, „Modes of display“, u: Lord, Dexter Lord i Martin, 212.

⁷⁷ Markita Franulić, „Pregled muzejskih zgrada u Hrvatskoj“, *Informatica Museologica* 33, br. 3/4 (2002): 74–79, <https://hrcak.srce.hr/file/207211> (pristupljeno 1. prosinca 2022.).

⁷⁸ Virtualne šetnje na ostalim digitalnim kanalima nisu obuhvaćene ovim pregledom, ali s obzirom na njihov puno veći broj u odgovorima na upitnik može se pretpostaviti da su virtualne šetnje dostupne na drugim mrežnim platformama i društvenim mrežama.

⁷⁹ Nažalost, zbog nepostojanja statistike o korištenju digitalnim kanalima u muzejima prije 2020. godine nije moguće u postotcima izraziti povećanje, iako je očigledno da se zbog pandemije (i potresa) taj porast uistinu dogodio. Istraživanje o predstavljanju stalnih postava na videokanalima i društvenim mrežama u ovom trenutku nije provedeno.

⁸⁰ Godišnje tablice posjećenosti hrvatskih muzeja dostupne su na: Muzejski dokumentacijski centar, „Muzejska statistika: Statistika hrvatskih muzeja“, <https://mdc.hr/hr/muzeji/muzejska-statistika/statistika-hrvatskih-muzeja/> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

⁸¹ Godine 2017. tablica za praćenje posjećenosti izmijenjena je dopunom kategorija posjetitelja u cilju preciznijeg uvida u njihovu strukturu: izdvojene su skupine predškolskog uzrasta, osnovnoškolskih i srednjoškolskih učenika te studenata, kao i osobe s invalidnošću, koje su dotad sve bile u jednoj kategoriji s umirovljenicima, a uvedeno je i praćenje stranih turista. Tea Rihtar Jurić i Maja Kocijan, „MDC – posjećenost hrvatskih muzeja u 2017. godini“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 59, 27. ožujka 2018., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-27-3-2018/#MDCposjecenost> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

⁸² Isto.

⁸³ Muzejski dokumentacijski centar, „Muzejska statistika: Statistika hrvatskih muzeja“, vidi pod „Najposjećeniji hrvatski muzeji“.

⁸⁴ Maja Kocijan, „Posjećenost hrvatskih muzeja u 2019. – 5,2 milijuna posjetitelja“, *Vijesti iz*

svijeta muzeja 109, 25. veljače 2020., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-25-2-2020/#statistika> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

⁸⁵ Maja Kocijan, „Posjećenost hrvatskih muzeja – u 2018. rekordnih 5,4 milijuna posjetitelja“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 86, 9. travnja 2019., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-9-4-2019/#posjetitelji> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

⁸⁶ Muzejski dokumentacijski centar, „Sustav muzeja: Vijeća za matičnu djelatnost“, <https://mdc.hr/hr/muzeji/sustav-muzeja/vijeca-za-maticnu-djelatnost/> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

⁸⁷ Maja Kocijan, „Posjećenost hrvatskih muzeja – u 2020. izgubili četiri milijuna posjetitelja“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 134, 9. veljače 2021., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-9-2-2021/#posjecenost-2020> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

⁸⁸ Maja Kocijan, „Posjećenost hrvatskih muzeja – kako posjetiteljima vratiti muzeje“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 160, 8. veljače 2022., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-08-02-2022#posjecenost-2021> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

⁸⁹ Kocijan, „Posjećenost hrvatskih muzeja u 2019. – 5,2 milijuna posjetitelja“.

⁹⁰ Ozren Domiter i Željka Miklošević, „Aspekti profiliranja domaćih posjetitelja Arheološkog muzeja u Zagrebu“, *Informatica Museologica* 52 (2021): 186, <https://hrcak.srce.hr/file/407753> (pristupljeno 30. studenoga 2022.).

⁹¹ Isto, 190.

⁹² Željka Miklošević, „Društvena uloga muzeja: okretanje korisnicima i suradnicima“, *Muzeologija* 54 (2017): 9, <https://hrcak.srce.hr/file/304722> (pristupljeno 30. studenoga 2022.).

⁹³ Više o istraživanju publike i njegovoj ulozi u izradi koncepcije stalnog postava Muzeja Slavonije vidi u tekstu *Pristup oblikovanju idejnog rješenja stalnog postava Muzeja Slavonije u Osijeku* Željke Miklošević i Denisa Detlinga u ovom broju *Muzeologije*.

⁹⁴ Miklošević, „Društvena uloga muzeja“, 15–17.

⁹⁵ Isto, 9.

⁹⁶ Iscrpnije istraživanje o pristupačnosti hrvatskih muzeja i uključenosti ranjivih i podzastupljenih skupina provela je MDC-ova dokumentaristica Ivona Marić za izlaganje na konferenciji *Kultura različitosti: Podzastupljene i ranjive skupine u kulturnom prostoru za vrijeme i nakon pandemije* održanoj u listopadu 2022. godine, a rezultati istraživanja bit će dostupni u zborniku radova s konferencije.

⁹⁷ Franulić, „Pregled muzejskih zgrada u Hrvatskoj“.

⁹⁸ Darko Babić i dr., „Opća konferencija ICOM-a – snaga muzeja u izazovnim vremenima“, *Vijesti iz svijeta muzeja* 175, 6. rujna 2022., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-06-09-2022/#icom> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

LITERATURA

Arheološki park Iovia. <http://iovia.hr/> (pristupljeno 10. listopada 2022.).

Babić, Darko, Matija Dronjić, Markita Franulić, Goranka Horjan, Željka Jelavić, Gordana Vilje tić i Maja Kocijan. „Opća konferencija ICOM-a – snaga muzeja u izazovnim vremenima“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 175, 6. rujna 2022. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-06-09-2022/#icom> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

Belcher, Michael. *Exhibitions in Museums*. Leicester i London: Leicester University Press, 1992.

Brusius, Mirjam i Kavita Singh. „Introduction“. U: *Museum Storage and Meaning: Tales from the Crypt*, ur. Mirjam Brusius i Kavita Singh, 1–33. London i New York: Routledge, 2018.

Bukovac, Klara, Nadia Dunato Pejnović i Željka Modrić Surina. „Brod na Kupi – otvorena nova cjelina stalnog postava pod nazivom ‘Špilja’“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 183, 27. prosinca 2022. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-27-12-2022/#zrinski> (pristupljeno 28. prosinca 2022.).

Domiter, Ozren i Željka Miklošević. „Aspekti profiliranja domaćih posjetitelja Arheološkog muzeja u Zagrebu“. *Informatica Museologica* 52 (2021): 186–190. <https://hrcak.srce.hr/file/407753> (pristupljeno 30. studenoga 2022.).

Dubrović, Ervin. „Muzej grada Rijeke u palači šećera – otvorenje stalnog postava“. *Informatica*

Museologica 51 (2020): 66–73. <https://hrcak.srce.hr/file/380826> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).

Franulić, Markita. „Pregled muzejskih zgrada u Hrvatskoj“. *Informatica Museologica* 33, br. 3/4 (2002): 74–79. <https://hrcak.srce.hr/file/207211> (pristupljeno 1. prosinca 2022.).

Golušić, Petra, Jelena Tamindžija Donnart i Roza-na Vojvoda. „Pogled u kretanja“ – djela iz zbirke Umjetničke galerije Dubrovnik“. *Informatica Museologica* 52 (2021): 96–100. <https://hrcak.srce.hr/file/407721> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).

Guberina, Ivan. „Muzej grada Koprivnice – novi postav tradicijskog vinogradarstva Podravine“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 177, 4. listopada 2022. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-04-10-2022/#koprivnica> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).

Hajdić, Marija. „Gradski muzeja Korčula – otvoren novi stalni muzejski postav“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 145, 13. srpnja 2021. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-13-7-2021/#korcula-postav> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).

Herreman, Yani. „Display, Exhibits and Exhibitions“. U: *Running a museum: a practical handbook*, ur. Patrick J. Boylan, 91–103. Paris: ICOM, 2004. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141067> (pristupljeno 6. listopada 2022.).

Hrustek Sobočan, Maša. „Riznica Međimurja – novi Muzej nematerijalne baštine“. *Informatica Museologica* 52 (2021): 82–89. <https://hrcak.srce.hr/file/407717> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).

Hrvatski sabor. „Zakon o muzejima“, 29. lipnja 2018. *Narodne novine* 61/2018. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1267.html (pristupljeno 30. studenoga 2022.).

Knežević, Đurđa. „Novi muzejski postavi – rezultati ankete i interpretacija“. *Informatica Museologica* 20, br. 1/2 (1989): 33–35. <https://hrcak.srce.hr/file/213726> (pristupljeno 20. listopada 2022.).

Kocijan, Maja. „Muzejska djelatnost“. U: *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*, ur. Romana Matanovac Vučković, Aleksandra Uzelac i Dea Vidović, 124–133. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, 2022.

- Kocijan, Maja. „Posjećenost hrvatskih muzeja – kako posjetiteljima vratiti muzeje“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 160, 8. veljače 2022. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-08-02-2022#posjecenost-2021> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Kocijan, Maja. „Posjećenost hrvatskih muzeja – u 2018. rekordnih 5,4 milijuna posjetitelja“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 86, 9. travnja 2019. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-9-4-2019/#posjetitelji> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Kocijan, Maja. „Posjećenost hrvatskih muzeja u 2019. – 5,2 milijuna posjetitelja“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 109, 25. veljače 2020. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-25-2-2020/#statistika> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Kocijan, Maja. „Posjećenost hrvatskih muzeja – u 2020. izgubili četiri milijuna posjetitelja“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 134, 9. veljače 2021. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-9-2-2021/#posjecenost-2020> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Kulej, Mihaela. „Drveno doba u Gradskom muzeju Virovitica, novi stalni postav Muzeja“. *Informatica Museologica* 51 (2020): 93–99. <https://hrcak.srce.hr/file/380833> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- Lord, Barry. „Long-term permanent collection display“. U: Lord, Dexter Lord i Martin, 220–225.
- Lord, Barry. „Modes of display“. U: Lord, Dexter Lord i Martin, 212–220.
- Lord, Barry. „Permanent Collection Display“. U: *The Manual of Museum Exhibitions*, ur. Barry Lord i Gail Dexter Lord, 262–267. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2001.
- Lord, Barry, Gail Dexter Lord i Lindsay Martin, ur. *Manual of Museum Planning: Sustainable Space, Facilities, and Operations*. 3rd ed. Plymouth: AltaMira Press, 2012.
- Marić, Ivona. „Novi muzeji u 2016. / novi stalni postavi u 2016. / inicijative“. *Informatica Museologica* 48 (2017): 151–163. <https://hrcak.srce.hr/file/298609> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- Marić, Ivona. „Pregled hrvatskih novih muzeja, novih stalnih postava i ostalih zanimljivih projekata iz svijeta muzeja u 2015.“. *Informatica Museologica* 45/46 (2014/2015): 24–34. <https://hrcak.srce.hr/file/260679> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- Marić, Ivona i Dunja Vranešević. „Stanje i izazovi muzejskih čuvaonica i upravljanja zbirkama u Hrvatskoj“. *Muzeologija* 58 (2021): 44–76. <https://hrcak.srce.hr/file/406359> (pristupljeno 23. studenoga 2022.).
- Marković, Zrinka. „‘Požeška kuća’ – centar koji svakako vrijedi posjetiti“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 182, 13. prosinca 2022. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-13-12-2022#pozeska-kuca> (pristupljeno 15. prosinca 2022.).
- Maroević, Ivo. „Interdisciplinarnost i stalni postav u muzejima“. *Informatica Museologica* 20, br. 1/2 (1989): 14–18. <https://hrcak.srce.hr/file/213718> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Maroević, Ivo. „Izložba kao oblik muzejske komunikacije“. *Osječki zbornik* 21 (1994): 287–299. <https://hrcak.srce.hr/file/344321> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Miklošević, Željka. „Društvena uloga muzeja: okretanje korisnicima i suradnicima“. *Muzeologija* 54 (2017): 7–27. <https://hrcak.srce.hr/file/304722> (pristupljeno 30. studenoga 2022.).
- Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. „Odobreni programi ustanova u nadležnosti Ministarstva u 2020. godini“. <https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/odobreni-programi/odobreni-programi-ustanova-u-nadleznosti-ministarstva-u-2020-godini/18939> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. *Pregled odobrenih programa po predlagatelju: Izgradnje, održavanja i opremanja ustanova kulture (investicijske potpore)*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija RH, 2021. [https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/2%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202021/17%20investicije/29-4-2021/Odobreni%20programi%20investicijske%20potpore%20za%202021.%20godinu%20\(pregled%20sa%20stanjem%2029.4.2021\).pdf](https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/2%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202021/17%20investicije/29-4-2021/Odobreni%20programi%20investicijske%20potpore%20za%202021.%20godinu%20(pregled%20sa%20stanjem%2029.4.2021).pdf) (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. *Programi investicijske potpore 2020. – odobreni programi*. Zagreb: Ministarstvo kul-

ture i medija RH, 2020. [https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/1%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202020/investicije/lipanj/Odobreni%20programi%20investicijske%20potpore%20za%202020.%20godinu%20\(pregled%20sa%20stanjem%20lipanj%202020.\).pdf](https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/1%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202020/investicije/lipanj/Odobreni%20programi%20investicijske%20potpore%20za%202020.%20godinu%20(pregled%20sa%20stanjem%20lipanj%202020.).pdf) (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. *Programska djelatnost*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija RH, 2021. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Odobreni%20programi%20ustanova%20u%20nadle%C5%BEnosti%20Ministarstva%20u%202021.%20godini.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. „Upute Hrvatskog muzejskog vijeća za izradu muzeološke koncepcije stalnog postava“. <https://min-kulture.gov.hr/izdvojena-lijeva/kulturne-djelatnosti-186/muzejska-djelatnost-363/hrvatsko-muzejsko-vijece-535/upute-hrvatskog-muzejskog-vijeca-za-izradu-muzeološke-koncepcije-stalnog-postava/21462> (pristupljeno 30. studenoga 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Analiza po ustanovama*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2019. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/ANALIZA%20PO%20USTANOVAMA%202019.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Investicijska potpora: pregled programa*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2019. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/investicijske/o%C5%BEujak/Odobreni%20programi%20Investicijske%20potpore%202019.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Investicijska potpora – raspored sredstava za 2012. godinu*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2012. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202012.godini/investicije%20odobrene%2018.04.2012web.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Investicijska potpora: raspored sredstava za 2013. godinu*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2013. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202013.%20>

[godini/Investicijska%20potpora%202013.%20web.pdf](https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202013.%20godini/Investicijska%20potpora%202013.%20web.pdf) (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Izmijenjeni i dopunjeni raspored sredstava za programe investicijske potpore u 2015. godini*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2015. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20i%20odbijeni%20programi%202015/Investicije%202015%20-%20uk2%20-%20web.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Izmijenjeni i dopunjeni raspored sredstava za programe investicijske potpore za 2016. godinu*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2016. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%202016/odobrene%20investicije%2031.12.2016.%20web%20-%20izmjene.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Izmijenjeni i dopunjeni raspored sredstava za programe investicijske potpore za 2017. godinu*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2017. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/FINANCI-RANJE/Kopija%20investicije%202017.%20-%20web.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Muzejska djelatnost 2019*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2019. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/Za%20web/analize/Analiza%20-%20Muzejska%20djelatnost.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. „Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad, te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije“, 10. ožujka 2006. *Narodne novine* 30/2006. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_03_30_718.html (pristupljeno 30. studenoga 2022.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Programi investicijske potpore za 2011. godinu*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2011. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202011.%20godini/Programi%20investicijske%20potpore%20%20web%20-%2005.12.2011.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).

- Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Raspored sredstava za programe investicijske potpore za 2014. godinu*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2014. <https://min-kulture.gov.hr/userdocs-images/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202014.%20godini/27.03.2014.%20Kopija%20investicije%202014%20-%20web.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Raspored sredstava za programe investicijske potpore za 2018. godinu*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2018. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocs-Images/arhiva/Odobreni%20programi%202019/investicijske/Investicijska%20potpora%202018.%20pregled%20sa%20stanjem%2031-12-18.pdf> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- Muzejski dokumentacijski centar. „Muzejska statistika: Statistika hrvatskih muzeja“. <https://mdc.hr/hr/muzeji/muzejska-statistika/statistika-hrvatskih-muzeja/> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Muzejski dokumentacijski centar. „Novi stalni postav – otvoren preuređeni Zavičajni muzej Benkovac“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 170, 28. lipnja 2022. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-28-06-2022#benkovac> (3. studenoga 2022.).
- Muzejski dokumentacijski centar. „Sustav muzeja: Vijeća za matičnu djelatnost“. <https://mdc.hr/hr/muzeji/sustav-muzeja/vijeca-za-maticnu-djelatnost/> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Muzejski dokumentacijski centar. „Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj“. <https://upisnik.mdc.hr/> (pristupljeno 5. listopada 2022.).
- Nekić, Dunja i Iva Prosoli. „Novi postav zbirki fotografije Muzeja za umjetnost i obrt“. *Informatica Museologica* 51 (2020): 80–85. <https://hrcak.srce.hr/file/380831> (pristupljeno 30. studenoga 2022.).
- Nikočević, Lidija. „Etnografski muzej Istre – (Stalni) Postav u stalnim izmjenama“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 165, 19. travnja 2022. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-19-04-2022#emi> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- Pintur, Marin. „Novi muzej u Rijeci – JGL Muzej farmacije“. *Informatica Museologica* 52 (2021): 90–95. <https://hrcak.srce.hr/file/407718> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).
- Registar muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj. Muzejski dokumentacijski centar. <https://mdc.hr/hr/muzeji/online-registar/> (pristupljeno 6. listopada 2022.).
- Rihtar Jurić, Tea. *Statistički pregled za 2021. godinu*. Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 2021. <https://mdc.hr/files/file/muzeji/statistika/Statisti%C4%8Dki%20pregled%20za%202021.pdf> (pristupljeno 25. listopada 2022.).
- Rihtar Jurić, Tea i Maja Kocijan. „MDC – posjećenost hrvatskih muzeja u 2017. godini“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 59, 27. ožujka 2018. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-27-3-2018/#MDCposjecenost> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Riznica Međimurja. „Muzej nematerijalne baštine ‘Riznica Međimurja Čakovec’“. <https://riznica.hr/riznica-medimurja/> (pristupljeno 10. listopada 2022.).
- Šola, Tomislav. *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM, 2003.
- Van Mensch, Peter i Leontine Meijer-van Mensch. *New trends in Museology II*. Celje: Muzej novejšje zgodovine i ICOM Slovenia, 2015.
- Vlajo, Koraljka. „Novi postav dionice dizajna u Muzeju za umjetnost i obrt“. *Informatica Museologica* 51 (2020): 86–92. <https://hrcak.srce.hr/file/380832> (pristupljeno 30. studenoga 2022.).
- Vranešević, Dunja i Tea Rihtar Jurić. „MDC-ovo istraživanje hrvatskih muzeja – trajno stalni postavi“. *Vijesti iz svijeta muzeja* 167, 17. svibnja 2022. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-17-05-2022#stalni-postavi> (pristupljeno 20. listopada 2022.).
- Vrca, Anđela. „Crtica s otvorenja novog stalnog postava Muzeja Cetinske krajine – Sinj“. *Informatica Museologica* 52 (2021): 105–108. <https://hrcak.srce.hr/file/407725> (pristupljeno 3. studenoga 2022.).

PRILOZI**Prilog 1. Anketa o stalnim postavima**

Muzejski dokumentacijski centar svake godine provodi jedno veće istraživanje povezano s nekim od segmenata našega muzejskog djelovanja. Ove godine istraživanje je posvećeno stalnim postavima u hrvatskim muzejima. Podatci koje godinama prikupljamo i objavljujemo upućuju na nerazmjer posjećenosti stalnih postava u usporedbi s drugim muzejskim sadržajima. Stoga nam je želja ovim istraživanjem upozoriti na najveće izazove s kojima se muzeji susreću kako bismo planirajući nove stalne postavne zadržali stare i privukli nove posjetitelje te zadovoljili njihove interese.

Ravnatelje muzejskih ustanova koje se sastoje od više podružnica (poput Dubrovačkih muzeja, Muzeja Ivana Meštrovića, Muzeja Hrvatskog zagorja i dr.), zbog čega imaju više stalnih postava na različitim lokacijama, molimo da upitnik proslijede voditeljima pojedinih podružnica te da za svaku lokaciju ispune poseban upitnik kako bi podatci bili točniji.

Muzeje koji su zbog obnove svojih zgrada oštećenih u potresima morali maknuti stalne postavne, ili to uskoro namjeravaju učiniti, također molimo da se odazovu na poziv, ispunjavajući upitnik na osnovi podataka o stalnim postavima koje su donedavno imali.

Molimo da upitnik ispunite najkasnije do 9. svibnja 2022. Za sva pitanja obratite nam se na dokumentacija@mdc.hr. Hvala na sudjelovanju!

Navedite ime vašeg muzeja.

Ako vaš muzej ima podružnice ili više stalnih postava na različitim lokacijama, molimo da uz ime muzeja u zagradi navedete i na koji se stalni postav ispunjeni upitnik odnosi.

.....

1. Postoji li trenutno u vašem muzeju stalni postav?
 - Napomena: dugotrajne izložbe ne smatraju se stalnim postavom.
 - da
 - ne

2. Ako u muzeju trenutno nemate stalni postav, koji je razlog za to?
 - obnova zgrade muzeja
 - rad na novome stalnom postavu
 - nemamo prostorne uvjete za stalni postav
 - ostalo

3. Kada je otprilike bio otvoren trenutačni/zadnji stalni postav?
Ako je stalni postav mlađi od 5 godina ili stariji od 30, odaberite ostalo/*other* i dopišite godinu. Pitanje se odnosi i na one stalne postavke koji su upravo maknuti ili su u procesu micanja zbog obnove muzeja.
- o prije 5 godina
 - o prije 6 – 10 godina
 - o prije 11 – 20 godina
 - o prije 21 – 30
 - o ostalo
4. Tko su sve autori koncepcije stalnog postava? (moguće je odabrati više odgovora)
Ponudena stručna muzejska zvanja odnose se i na sva viša zvanja (viši kustos, muzejski savjetnik...).
- ravnatelj
 - kustos
 - muzejski pedagog
 - dokumentarist
 - vanjski suradnik (npr. dizajner, arhitekt, konzervator, akademski stručnjak...)
 - stručni muzejski djelatnik iz drugog muzeja
 - ostalo
5. Koliku površinu u kvadratnim metrima zauzima stalni postav?
Ako je stalni postav upravo maknut ili je u procesu micanja zbog obnove muzeja, molimo da unesete površinu koju je stalni postav zauzimao prije micanja.
.....
6. Kako je strukturiran stalni postav? (moguće je odabrati više odgovora)
Ako je stalni postav upravo maknut ili je u procesu micanja zbog obnove muzeja, molimo da označite kako je bio strukturiran stalni postav prije micanja.
- kronološki
 - tematski
 - taksonomski
 - ambijentalno
 - ostalo
7. Koliki je postotak fundusa izložen u stalnom postavu?
Ako je stalni postav upravo maknut ili je u procesu micanja zbog obnove muzeja, molimo da napišete koliki je postotak fundusa bio izložen prije micanja stalnog postava.
.....

8. Je li zadnji stalni postav od svoje realizacije bio dopunjen ili izmijenjen? Ako je, navedite kada i ukratko opišite što ste mijenjali i zašto.
.....
9. Koje je godine bio postavljen najmlađi dio zadnjega stalnog postava?
.....
10. Koliko često mijenjate predmete u stalnom postavu? Označite odgovor: 1 = nikada, 2 = vrlo rijetko, 3 = rijetko, 4 = često, 5 = vrlo često.
Ako je stalni postav upravo maknut ili je u procesu micanja zbog obnove muzeja, molimo da označite koliko ste ih često mijenjali prije micanja stalnog postava.
	1	2	3	4	5	
nikada	☐	☐	☐	☐	☐	vrlo često
11. Jeste li pri izradi stalnog postava radili istraživanje/evaluaciju s posjetiteljima muzeja? Ako jeste, navedite ukratko što ste istraživali i s kojim skupinama posjetitelja.
.....
12. U kojoj ste fazi radili evaluaciju stalnog postava s posjetiteljima? (moguće je odabrati više odgovora)
- nismo je radili
 - tijekom izrade muzeološke koncepcije stalnog postava
 - tijekom postavljanja stalnog postava
 - nakon otvaranja stalnog postava
13. Jeste li neke od rezultata provedene evaluacije primijenili ili planirate primijeniti u stalnom postavu? Napišite ukratko kako.
.....
14. Osim na hrvatskome, imate li u stalnom postavu legende na kojemu od stranih jezika? (moguće je odabrati više odgovora)
Pod ostalo/*other* dopišite druge jezike. Ako je stalni postav upravo maknut ili je u procesu micanja zbog obnove muzeja, molimo da označite na kojim su jezicima bile legende prije micanja stalnog postava.
- ne
 - na engleskom jeziku
 - ostalo

15. Na koje načine posjetitelji u stalnom postavu dobivaju dodatne informacije o građi i interpretaciju postava? (moguće je odabrati više odgovora)
Ako je stalni postav upravo maknut ili je u procesu micanja zbog obnove muzeja, molimo da označite što je sve bilo prisutno u stalnom postavu prije njegova micanja.
- videozapis (postavljen u prostoru stalnog postava)
 - audiozapis (postavljen u prostoru stalnog postava)
 - audiovodič po stalnom postavu
 - aplikacija na mobitelu/tabletu
 - QR kod
 - računalo / dodirni zaslon
 - interaktivno muzeografsko pomagalo
 - tiskani vodič po stalnom postavu
 - u stalnom postavu nema ničega od navedenoga
 - ostalo
16. Je li neki oblik pristupa interpretaciji predmeta u stalnom postavu omogućen posjetiteljima mrežnim kanalima? (moguće je odabrati više odgovora)
- ne
 - virtualna šetnja
 - mrežni katalog
 - ostalo
17. Imate li u stalnom postavu segmente prilagođene posjetiteljima s invalidnošću? (moguće je odabrati više odgovora)
Ako je stalni postav upravo maknut ili je u procesu micanja zbog obnove muzeja, molimo da odgovorite jeste li imali prilagodbe u stalnom postavu za posjetitelje s invalidnošću prije njegova micanja.
- imamo prilagodbe za osobe s oštećenjem vida
 - imamo prilagodbe za osobe s oštećenjem sluha
 - imamo prilagodbe za osobe s poteškoćama u kretanju
 - nemamo ništa
 - ostalo
18. Postoje li u stalnom postavu posebni sadržaji za djecu? Ako postoje, molimo da navedete ukratko koji/kakvi.
Ako je stalni postav upravo maknut ili je u procesu micanja zbog obnove muzeja, molimo da odgovorite jesu li posebni sadržaji za djecu i kakvi postojali prije njegova micanja.
.....
19. Imate li nešto što biste htjeli napomenuti ili dodatno istaknuti? Odgovor nije obavezan.
.....

VERY PERMANENT EXHIBITIONS – COMPARATIVE ANALYSIS OF PERMANENT EXHIBITIONS IN CROATIAN MUSEUMS

Permanent exhibitions as the most complex form of communication in museum presentation, are traditionally considered the crown of museum work, which present the collected knowledge about the heritage and collections in the museum to a diverse audience. By their nature, they are long-lasting, occupy the largest area, and a small percentage of the material is regularly on display. Starting from these assumptions, the Museum Documentation Center conducted a survey of permanent exhibitions in Croatian museums in 2022 in order to obtain a comparative analysis of their features from statistical data, as well as to warn about weaknesses, especially in museums damaged by earthquakes in 2020 which are planning new exhibitions after renovations. The designed questionnaire was filled out by 121 mu-

seums (73%) for 146 locations and the research was expanded with an additional analysis of data from the Register of Museums, Galleries and Collections in the Republic of Croatia, which is maintained at the Museum Documentation Center. Although this is prescribed by the legislative framework, the results showed that a third of the examined museums do not have a permanent exhibition, which is mainly caused by a lack of spatial conditions and renovations. A third of the exhibits are over twenty years old, with only up to ten percent of the holdings on display in almost half of them, and the objects rotate very rarely or never. Some form of evaluation with visitors was only done for a fifth of the permanent installations, usually after the opening to the public, when the implementation of major changes is less likely. A chronic lack of adaptations to special groups of users – visitors with disabilities, children and tourists – was also noticed. All this shows that hard work and persistent improvements that respect the needs and experiences of different groups of visitors are necessary for permanent exhibitions.